Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРДАЛО

КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз * ЕРА, 29 НОЯБРЬ, 1990 ШУ. * № 119 (7933). * Мах 3 кап.

РСФСР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ АРГIАН ЙОАЦА СЪЕЗД

Россе а цун халкъа а хьалах дог лазаш, негативни гIулакхаш дIадаха гIерташ хиларо вIашкаувз Российски Федераце тайп - тайпарча регионашкара Москве РСФСР аргIан йоацача халкъа депутатий Съезде баьхка викалаш. Из хьайийллай 27 ноябре Йоккхача Кремлевски двореце. Съезда баллаха дакъа лоацаш ва СССР Президент М. С. Горбачев.

Съезд хьайийллача РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела Б. Н. Ельцина хоам бир парламенто РСФСР Паччахьалкхен гимна милоди могаяь хиларах, из доахаргда тайп-тайпара мероприятеш чакхйоахача.

Цо дIакхайкадир Съезд хьаеллар. Зале духовой оркестро дIалекхар гимн.

Цул тIехьагIа Съезде къамаьл дир РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела Б. Н. Ельцина.

Йийцачул тIехьагIа чIоагIйир Съезда ден повестка: РСФСР халкъа депутатий цхьоалагIа Съезд хинначул тIехьагIа хержача РСФСР халкъа депутатий полномочеш могаярах; российски юрт юхадийнъярен агропромышленни комплекс дегIайоалаярен программах; РСФСР экономикана стабилизаци яран рыночни отношенешка довларан республика правительствас беча балхах; РСФСР Конституцена хувцамаши тIатохамаши дара хьакъехьарча РСФСР Закона проектах.

Ден повесткагIа дола дешаш дувца йолаелар Съезд.

Съезд дIахо болх беш я.

(ТАСС).

ИйсазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета аргIан йоацача йиълагIча сессех бола

ИНФОРМАЦИОННИ ХОАМ

Хьалха хоам баь ма хиллара, укх шера 26 ноябре, КПСС Нохч - ГIалгIай рескома общественно-политически центре болх беш хилар ийсазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета аргIан йоаца йиълагIа сесси.

Сайрийна халкъа депутаташ хIара статья а ювцаш «Нохч-ГIалгIай Республика паччахьалкхен суверенитетах» йолча Декларацe проект ювца болабелар.

Массе оагIорахьара а чIоагIа а йийцачул тIехьагIа сессе тIайийцар «Нохч-ГIалгIай Республика паччахьалкхен суверенитетах» йола Декларацн.

Декларацн тIаэцарца бувзабенна тIайийцаб Нохч-ГIалгIай Республика территоре тIа республика паччахьалкхен суверенитетах йолча Декларацена духьала доаца НГIАССР, РСФСР, СССР законаш леларгхиларах бола соцам. Нагахьа санна РСФСР законаш СССР законашта духьала долаш моттиг нийслой Нохч-ГIалгIай республика территоре тIа лелаш хургда СССР законаш.

Цхьаболча халкъа депутаташа еннача предложенех Лакхехьарча Совета сессе берригаш раьза а болаш дIакхайкадир 27 ноябрь Къам юхадийндалара ди санна.

Лакхехьарча Совета сессе республика Лакхехьарча Совета Президиума тIадиллар Дагестана Лакхехьарча Совета Президиумга дахьийта ДАССР Ауховски района проблема хьакъехьара кхайкарал кийчделга.

Сессе Нохч-ГIалгIай республика административно-территориальни деленена юкъедихьар цхьадола хувцамаш.

«НГIАССР халкъа депутатий моттигерча Советий халкъа депутаташ харжарах» долча Закона 55 статьяга хьежжа Лакхехьарча Совето оттадир халкъа депутатий Итум-Калински районни Советe халкъа депутаташ харжара дола хоржамаш кIирандийнахьа, 1991 шера 27 январе де.

Республика Лакхехьарча Совето хержар Нохч-ГIалгIай республика Лакхехьарча Совета Председатела хьалхарча заместителалла халкъа депутат, республика Лакхехьарча Совета Президиума член А. Н. Петренко.

Нохч-ГIалгIай республика Лакхехьарча Совета Председатела заместителалла хержар халкъа депутат, республика Лакхехьарча Совета Президиума член М. А. Султыгов.

Нохч-ГIалгIай республика Лакхехьарча Совето чIоагIдир 1990 шера 18 сентябрера И. М. Дедаев Нохч-ГIалгIай республика Министрий Совета Председатела заместителалла, Нохч - ГIалгIай республика юрта боахамеи кхачани министралла хьожаварах; 1990 шера 27 октябрера В. И. Морозов Нохч-ГIалгIай республика Лакхехьарча суда председатела заместителалла харжарах дола указаш.

Соцам тIайийцаб 30.03.1944 шерарча СССР СНК соцамагIа муниципализаци яь а халкъа депутатий моттигерча Советий балансе латта а гIирсаш дIадахьара хьакъехьара юридически сделкаш ханна юхасовцаярах.

Сессе иштта дийцар кхыдола дешаш а.

Цу тIехь Нохч-ГIалгIай республика Лакхехьарча Совета аргIан йоацача, йиълагIча сессе ший болх чакхбаьккхар.

Сессе балхах йола отчет кепатохаргья.

ГОРОД ГРОЗНЕ КЪАХЬЕГАЧА КОЛЛЕКТИВАШКА, ЮХХЬАНЦАРЧА ПАРТИЙНИ ОБЩЕСТВЕННИ ОРГАНИЗАЦЕШКА, КОММУНИСТАШКА, БАХАЧА НАХАГА ДАЬ

КХАЙКАРАЛ

Укх тIехьарча хана КПСС городской комитетага, халкъа депутатий городской Советага, горисполкомага тIехь - тIехьа дукхагIа хаттараш ду город Грозне къахьегамхоша а бахача наха а продовольствеца Iалашбара дешаех лаьца. Дукхача даькъе цун бахьан да продовольственни товараш тIехь-тIехьа дукхагIа хоатташ хилар, уж тIакхухьилга юхадеттар, торговли во вIашкхьоагIаш тIехьъяккхар, хIаьта иштта спекулятивни элементаш хьаьръялар, цунца дувзаденна продовольственни товарий цхьадола дакъа бахача нахага дIа ца кхачар.

ХIаьта города доалахьа йолча ресурсаша йиш хулийт, воаш хьадеш долча товарий а чот йича, ерригсоюзни республикански фондашкара поставкаш кхоачаш а йича, керттера продовольственни товараш дохкара оттабаь боарам лох ца балийта.

Республика Министрий Совето, горисполкомо тароваш лех продовольстве керттерча продукташца городе баха нах Iалашбара, де доагIар ду чакхдоахача мехкдаьттах хьаеш йолен мехкдаьттахимеи продукташца хувцаш дулха - шурий продукташ, баьцадаараш, коартолаш ийяра.

КПСС горком, горсовет кхайк юххьанцарча партийни организацешка, коммунисташка, депутаташка, къахьегама коллективашка, общественни организацешка кхачан продукташ хьаяра, хьателара, хьакхахьийтара, екъача а йохкача а тIахьожам лоаттабара хьаддача дешашка хьажара уж тIахьехаш.

Продовольственни товарий учет лелаелга, тикашка уж хьатIаувзалга, дохкалга райисполкомашка, депутатски комиссешка, правоохранительни органашка гIолла Iалашданза даргдоацаш лоархI оаха.

Кхачан продукташ хьаяра, царех пайда эцара, уж городе бахача нахага биззача боараме дIакхачийтара хадданза болхлой тIахьожам оттабеча дакъа лацара тIахьехаш кхайк тхо къахьегама коллективашка, ветеранашка.

Правоохранительни органий болхлоша тIатеIIа къовсам лоаттабанза баргбац лечкъоращца, спекулянцеца, кхыча харцахьарча хIамашца.

Торговла транспортни, оптови предприятей болхлой декхарийла ба продовольственни товараш тIадола вагонаш сайца латтаргйола гIулакх ца нийсдалийта, товараш тикашка хьачуувза графикаш кхоачашъе.

Радио, телевидене, газетий редакцей болхлой тIахьех оаха продовольственни гIулакхий хьалах, цун бокъонца долча бахьанех, чакхдоахача гIулакхех лаьца къахьегамхошкеи бахача нахаген ший ханнахьа а нийса а хоам бара.

КПСС Грозненски горкома бюро, халкъа депутатий городской Совета президиум.

1990 ШЕРА 15 НОЯБРЕ ДЕНЗ ХАЛКЪО ЛЕЛАДЕЧА ЦХЬАДОЛЧА ТОВАРАШТА ДОГОВОРНИ (МУКЪА) МАЬХАШ ОТТАДАРЦА ДУВЗАДЕННА МЕХКА ЭТТАЧА ХЬАЛАХ БОЛА

СССР Лакхехьарча Совета СОЦАМ

СССР Министрий Совето баьча хоамаген къахьегама, маьхий, социальни политика дешашта йолча Союза Совета Комиссе, Союза Совета Плановни Бюджетно-финансовни комиссе, халкъо леладеча товарашта, торговлена, бахача наха деча коммунально - бытовойи кхычеи гIулакхашта йолча Къамий Совета Комиссе заключенеги ла а дийгIа, СССР Лакхехьарча Совето соцам бу:

Халкъо леладеча цхьадолча товарашта договорни (мукъа) маьхаш оттадарца дувзаденна 1990 шера 15 ноябрал тIехьагIа потребительски рынке эттача хьала кIира ха ялале анализ елга, анализах хьахиннарашка хьежжа решени тIаэцилген цу хьакъехьа СССР Лакхехьарча Советага хоам белген СССР Министрий Совета тIадилла.

СССР Лакхехьарча Совета Председатель А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль.
1990 ш. 23 ноябрь.

РЫНОЧНИ ЭКОНОМИКАГА ДОВЛАЧА ХАНА РСФСР ХАЛКЪА БОАХАМА ПАЧЧАХЬАЛКХЕН ДОАЛ ДЕЛГА IАЛАШДАРА ЧАКХДОАХАРГДОЛЧА ГIУЛАКХИЙ ХЬАКЪЕХЬАРА

РСФСР Лакхехьарча Совета СОЦАМ

Рыночни экономикага довлача юкъагIа деча паччахьалкхен доала эффективность лакхъяр духьа РСФСР Лакхехьарча Совето соцам бу:

1. 1990 — 1991 шерашка РСФСР Министрий Совета Председатела бокъо яла:

а) РСФСР Лакхехьарча Совето чIоагIъяьча ассигнованешка хьежжа, РСФСР правительства членаш шоай гIулакхаш тIара (шоашкарча гIулакхашка диллача РСФСР Министрий Совета членаш болча, РСФСР-а юкъейоагIача республикай Министрий Советий председателашкара дIайкхача) мукъа баха бокъо а луш, РСФСР республикански министерствай, паччахьалкхен комитетий, РСФСР Министрий Совета доала кIал йолча кхыча органий перечене диза даргдоаца хувцамаш де:

б) РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумаца дагаяьнначул тIехьагIа РСФСР Лакхехьарча Совета йоагIйоагIача палатай массазарча комиссейи комитетийи заключенешка хьежжа РСФСР правительства керда членаш хьежабе.

2. РСФСР законодательни акташтеи РСФСР правительства соцамаштеи духьала йола РСФСР территоре тIа шоай гIулакхаш леладеча исполнительни боахамеи органий, лакхача гIулакхаш тIарча наьха решенеш юхаяха 1990—1991 шерашка РСФСР Министрий Совета бокъо яла.

3. РСФСР халкъа боахамерча гIулакхий хьакъехьен ер соцам чакхбаккхара хьакъехьеи бетта цкъа, кхы кIезигагIа боацаш, РСФСР Лакхехьарча Советага хоам белга РСФСР Министрий Совета тIадилла.

4. ТIайийцача денз ер соцам чакхбаха дIаболабе.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела Хьалхара заместитель Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, РСФСР Советий ЦIа.
1990 шера 23 ноябрь.

КЕМЕРОВСКИ ОБЛАСТЬ. ЧIоагIа саготдайташ хьал эттад Кузбасса АЗС-шка хIанз — наьха шоай автотранспорта бензин дац. Каст-каста кIезига мара доацаш хул е, «чIега» техедIакъайле хул Новокузнецкерча Транспортная улицагIара автозаправочни станци. Мала бехке ва Кузбасс иштта ледара доагора-хьакхара материалашца Iалашъеш хилара?

СУРТА ТIА: Транспортная улицагIарча АЗС-а гIайгIане сурт.

А. КУЗЯРИНА сурт.
(ТАСС фотохроника).

ХРОНИКА

1990 шера 20-ча ноябрерча РСФСР прокурора приказагIа **Арсамерзаев Турко Зайндиевич** хьожаваьв Нохч-ГIалгIай Республика прокурора хьалхарча заместителалла.

Арсамерзаев Турко Зайндиевич ваьв 1950 шера, нохчо ва. 1979 шера денз КПСС член ва.

Къахьега волавеннав 1965 шера Грозненски района «Атагинский» совхоза болхло волаш.

1972 шера Саратовски юридически институт чакхъяьккхачул тIехьагIа республика провоохранительни органашка болх беш хиннав, 1979—1989 шера февралe чIоагIваьв КПСС Нохч-ГIалгIай обкома паччахьалкхен правови отдела консультанталла. 1990 шера республикански парторганизаце контрольни комиссе президиума членалла, председателa заместителалла хержав.

Ше болх беш хиннача ерригача участкашка Т. З. Арсамерзаева хьахьекхад цIена болх беш, тIадилла гIулакх дика чакхдоаккхаш болхло ше хилар. Дешаш къестадеча уйла тIаяхийта, принципиальни, тIатеIIа, гIулакхах кхеташ, шийгара доагIар дIадала а балха тIехь новкъосташкара доагIар хьадеха а ховш хилар.

ГIалгIай литература воккха говзанч

Селхан, 25 ноябре, Нохч-ГIалгIай пединституте Муталиев Шовхала Хьажбийкара 80-шу дизара хетаяь творчески сайре хилар.

ГIалгIай литература воккха говзанч дагавоха а цун кхолламах, вахарах дувца а гулбеннабар гIалгIайи нохчийи йоазонхой, поэташ, интеллигенце викалаш, студенташ, Муталиев Хьажбийкар вовзаш а везаш а бола нах.

Кхетаче дIахьош вар НГIАССР йоазонхой Союза председатель Ш. Арсанукаев.

ЦIи хеза волча гIалгIай просветителa а йоазонхочун а кхолламах дийцар Нохч-ГIалгIай НИИИЭСФ литература сектора заведующе, филологически Iилмай кандидата Ужахова Розас. Цо теркам тIабахийтар Муталиев Хьажбийкар ший Даьхе езаш, ший къаман тешшаме воI волаш хинналга.

Филологически Iилмай доктора Хь. Туркаева белгалдаьккхар, Муталиев Хьажбийкар духхьал гIалгIай къаман просветитель хинна ца Iеш, берригача вайнаьха культура дегIайоалаечa а доккха дакъа лаьца саг хиннaлга.

Йоазонхочо М. Сулаева гулбеннараштa дийцар цу дикача доттагIчунца, эздийча сагаца ше цхьана баьча балхах.

Муталиев Хьажбийкар вовзаш хиннача наха дукха дийцар цу бакъолча сага вахарах. Дагалувцар цхьацца сакъердаме а хьехам луш а дола хIамаш.

Зале хинначар теркам тIаозаш дар А. Ведзижева, М. - С. Плиева, А. Мальсагова, С. Чахкиева, профессора Х. - М. Ибрагим-Бейле даь къамаьлаш.

ГIалгIай гIорваьнначa поэта сий деш йоазонхой Союзо соцам баьб Экажкъонгий-Юртарча цхьан школах, цу юртарча улицах, Грознера улицах а цхьайолча культучрежденеех а Муталиев Шовхала Хьажбийкара цIи тулалга деха.

КИЙЧО ЯЬЙ

Ховш ма хиллара, гIорваьннача гIалгIай йоазонхочун, общественни деятела Базоркин Идриса укх шера 80 шу дизад. Республика культурни вахара цу лоархIамеча гIулакха кийчо яьй. Иштта, юбилей чакхъяккхара йолча оргкомитета аргIанара заседани хиннай, из яьй НГIАССР Министрий Совета председатела хьалхарча заместителa Г. Х. Эльмурзаева.

ЛаьрхIад, И. Базоркина 80 шу дизара хетаяь творчески сайре 30 ноябре 17 сахьат даьлча КПСС республикански комитет «Б» яхача блоке дIаяхьа. Цига дакъа лоацаргдолча нахага хургйолча юбилеях хоам баьб.

ДАИМ ХАЛКЪАЦА ЦХЬАНА

Нохч - ГIалгIайчен халкъа йоазонхо Базоркин Мурталза Идрис — гIалгIай къаьнагIа барех болча йоазонхоех цаI — публицист, драматург, очеркист, йоккхача художественни эпически проза говзанч. Цо яздаьд дувцараш, повесташ, роман. Цун произведенеш реализма бокъонца бакъдолча вахарах язъяь я. Цар хьахьокх вахаре хулаш дола революционни хувцамаш, из вахар чоалхане а хала а хилар, халкъа историеца дукхача оагIонашкахьара айхха бувзамаш лоаттадеш хилар.

Вахар сихха хувцалуш а эргадоалаш а латтача хана Базоркин Идрис пайда эца волалу эрсий классикий а советски дукхача къамий а литература традицей опытах. Цу хана денз ше мел йоаккхача хана ший кхоллам халкъа вахара, цун гIулакхашта хетабеш, даим ший къаман гIулакха латташ хьавенав гIорваьнна гIалгIай йоазонхо.

Базоркин Идрис ваьв 1911 шера 15 июне хьалха хиннача Назрановски округерча Мочкъий-Юрта, 1924 шера город Владикавказе ГIалгIай педагогически техникуме деша отт из. Цига шоллагIча курсе дешаш волча хана хьахул цун литературни кхолламцара безам. Цо цу хана яздаь эггара хьалхара дувцар «Ираздовр» кепатох «Сердало» газета тIа. Авторо цу тIа хьахьекхад пхьа лехар санна дола къиза гIулакх вIалла гунахьа доацача наха качдодаш а нах лерттIа баха ца буташ а хIама хилар.

Кулгаца яздеш дешархошта дукха езаш хиннача хьехархочо В. К. Абрамовас кулгал а деш техникуме арадийнача «ЦIе зIийргаш» яхача литературни журнала тIа яьхай Базоркин Идриса эггара хьалхара стихаш. Цу хана хьалхара дувцар а хьалхара стихаш а наха дIайовзар боккха лоархIам болаш хиннад тIехьагIа йоазонхочун кхоллам дегIабоалабара.

1930 шера И. Базоркин деша вода Къулбаседа - Кавказа педагогически института общественно - литературни отделене. Институт чакхъяьккхачул тIехьагIа цо болх бу республика школашка хьехархо волаш. Цу шера кепатеха арадоал студента дувцар «Боанг». Цу тIа дувц заман ирагIа дола дешаш, хьахьокх литература а культура а яйзача гIалгIай берий кхел.

Къахьегамхой сакхетам лакхбар, царна дешар Iомадар хьахьокхалга дIахо йодача хана а кертеръярех тема хул Базоркин Идриса прозе.

«ЛадувгIа поэт», «Моакхаза тепча» яхача а кхыча а дувцарашка йоазонхочо хьахьокх гIалгIай цу ханарча вахара тайп-тайпара оагIонаш. Сага хьалхашка керда декхар оттаду йоазонхочо промышленни а колхозаш яхкара а процессашка цо хьинарегIа дакъалоацаргдолаш. Автор гIийртав къахьегамера, дезалера, вахарера кердача заман сибаташ ший ханнахь хьахьокха.

1934 шера городе Орджоникидзе «Сердало» издательстве арадоал И. Базоркина эггара хьалхара стихайи дувцарийи книжка «Назманч». Цу шера дIаэц из СССР йоазонхой Союза членалла.

Советски наьха вахаре йоккха событи хилар 1934 шера хинна советски йоазонхой ЦхьоалагIа Ерригсоюзни съезд. Цига йоазонхой С. Бадуев, И. Базоркин, Ш. Айсханов, М. Мамакаев вIашагIкхийтта хиннаб А. М. Горькеца, литературан искусствай кхыча деятелашца. ХIаьта тIехьагIа цар дикка чIоагIо а даьд къаман къоначa литературана.

Республика йоазонхошта хьалхашка цу шерашка лаьттад заманга хьежжа дика гIулакхаш доахка керда турпал, коллективни къахьегамцара керда хIамаш хьахьокхар. Цу тайпара турпал хьавара проблема эттай нохчийи гIалгIайи йоазонхошта хьалхашка а. Советски сага духовни вахар кIоаргагIа довза, цун сибат, вахара хьал хьахьокха гIерташ, социалистически общественча наха юкъера гIулакхаш кхетаде, саг нравственно - психологически мишта хувцалу паргIата къахьегача хана хьажа гIерташ хиннаб йоазонхой.

ДIахо йодача хана прозаика чIоагIа теркам тIабохийт къаман театри къаман драматургии хьаяра. 1934 — 1935 шерашка Базоркин Идрис нохч-гIалгIай студе труппаца вода Шота Руставеле цIерагIча Тбилиски театре. Сценически искусства говзал Iомаеш, театральни профессионализма чоалхне «къайленаш» йовзаш йоазонхочо язъю «Сатоссаш» яха пьеса. Из хиннай Къулбаседа Кавказа регионе халкъаша граждански тIема шерашка майра лоаттабаьча къовсама, кIайбарех ГIалгIайче лораеш хиннача майрача кIанташта хетаяь.

1938 шера Базоркин Идрис Грозне ваха воагIа, хIаьта Нохч-ГIалгIай драматически театре литературни даькъа заведующелла балха а отт.

Базоркин Идриса кхолламе лоархIамегIа ярех моттиг дIалоац лоаман кхалсага кхелах, цун кердача вахара наькъах йолча тема.

Йоазонхочун дикагIйолча произведенешта юкъе лоархIаме я «Тамара» (1937) яха пьеса. Авторо язду цIенача; паргIатача безама ларда тIа хьахиннача иразеча вахарга сатувсаш хиннача гIалгIай йиIий Тамаре драматически кхелах. Тамаре кхел берригача лоаман кхалнаьха яр санна хиннай, цунна ховш хиннадац сага бокъонаш бахьан долаш къовсам лоаттабе йиш ший йолга.

Из турпал авторо хьахьокх массе оагIорахьара, тайп-тайпарча чоалханеча хьалашка, гучайоаккх дега хозал, оамалий бочал. Тамара хоза я, зиза санна, цIена я хьастара доагIа хий санна, къахьега ловш я, цун юхьатIара хозал дега дикалца тарлуш я. Пьеса тIа бувца мотт шаьра ба, кхетабеш ба, дешаш доаггIача оттадаь да.

Автора мегад дикка кIоарга кIаьнарча вахарцара къовсам укхаза хьахьокха (шийна везаш воацача сагага йоI маьри яхийта белча). Къаьнара гIулакхаш доахкаш бола Угаз, Салман, Або, Гади, Рашид духьал латт заман кагирхошта Зубайрана (комсомольски ячейка секретара), Надена (лора), Берсана (партячейка секретара), Ахмада (прокурора — Тамаре вешийна) кхыбараштa. Тамара, Ахмад, Берса, Зубайра, Надя, Юнус, Лорс котбаларо тешшаме хьахьокх бIаьшеренашка леладаь ширдаьнна гIулакхаш хувца йиш хилар, нагахьа санна нийсача гIулакхашта духьале еш уж дале.

Пайдане лоархIам болаш, кердачоа, хьалхалаттачоа, кхалсаг Iазапа кIалхаръяккхара бола тIахьехам санна хиннай из драма. Майрра, гуччахьа екаш хиннай цига кхалсага Iазап тIалоаттадара духьалара протест.

ПаргIатача безамга кхача гIерташ кхалсаг хилар, ший ираз бахьан долаш цо къовсам лоаттабар поэтически хьахьекха а дIахо кIоаргдаь а да Даьхе лораеш фронте яхача йоIах-турпалах йолча «Укх деношка» яхача пьеса тIа.

Драматически ситуаци ира хиларах, драма турпал безаме хиларах, йоазонхочун идейно - эстетически позици къаьга хиларах из пьеса наьха безам тIаозаш хиннай. Из оттаяьй театре 1941 шера.

Патриотически, тIема духьалара тематика йолаш хиннай нохчийи гIалгIайи йоазонхой произведенеш 30-гIа шераш чакхдоаллаш, цу хана а кхетадеш хиннад боккха кхерам тIабоагIалга. Театра сценаш тIа увттаяьй И. Базоркина «Укх деношка», «Капитан Ибрагимов» яха пьесаш.

Тешам а боабаь фашистски Германе Советий Маьхка духьала тIом хьоабаро йоккха халонаш тIаоттаяьй деррига халкъашта а хIара сага къаьст-къаьста а. ФуннагIа даь а эшаве везаш хиннав мостагIа. Цу хана коталон герз санна дIаотта йиш йолаш хиннад моллагIа хIама. Цу тайпара герз хинна дIаэттай поэзии прозеи.

Сийлахь - боккха Даймехка тIом лаьттача шерашка нохчийи гIалгIайи литератураш хьинаре къовсам лоаттабеш хиннад фашистски гIаьрахошта духьала. Йоазонхоша Б. Зязикова, Н. Музаева, З. Муталибова, Х.-Б. Муталиева, И. Базоркина тIема фронташка тIом баь ца Iеш даим шоай бе баьллача пероца а тIом баьб. Цу хана гIалгIай литературе дегIайоагIа прозаи поэзеи зIамагIа йола жанраш. Цар торо хулийташ хиннай сихха ирача событеех дола бакъдар наха дIадовзийта. Уж я очерк, дувцар, стихотворени - тIахьехам, лиоически стихотворени. Цу произведеней турпалаш дукхагIча хана бокъонца болаш бола нах хиннаб, тIем тIа къонахчал, турпалал, чIоагIал, майрал дIагойташ бола бIухой.

(Инстедоалар 3-ча оагIо тIа).

НОХЧИЙ ХАЛКЪА СЪЕЗД

ХьалхагIа оаха хоам баь ма хилара, 23—25 ноябре Грозненски цирка здане хилар нохчий халкъа съезд. Укхаза цу кхаь дийнахьа нохчий халкъа историех, литературах, экономиках, суверенитетах, къамашта юкъера гIулакхех лаьца дукха дийцар. Республике хьаIайна проблемаш белгалъяьхар, уж дIаяхара наькъаш къоастадир. Бакъда, укхаза ца аьлча далац, цхьаболчар къамаьлаш дора проблемаш кIоаргга тахка а ца тохкаш. ХIаьта цу тайпарча йоккхача форуме из товш дац. ХIана аьлча, цар къамашта юкъера доттагIал, барт-цхьоагIо йохаю.

Бакъда, цу тайпарча йоахарех тийша а тийша, бIаьшеренашка хьадена доттагIал дохаде цхьанне а низ дIакхоачаргбац. Ужжал нах вIашагIкхнийттача бе-бе уйлаш хилар кхетаде доагIе а керттера маIан из долаш чакхъяьлар съезд.

Съезде къамаьл деш Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Председатела Д. Г. Завгаева аьлар:

— Новкъостий, аз дег тIара даькъал ду шо. Саламмоаршал хилда кхычахьара тIабаьхкача хьаьшашта. Барт цаI болба вай. Тахан укхаза мел волча сага уйланигат цIена хилар ловра сона. ХIана аьлча, боккхача лоархIаме дола дешаш къестаде деза вай. Масала, вай нийса никъ лаца беза социальни, экономически, къамашта юкъера проблемаш къоастаеча. Советски халкъо цу даькъе дерригa дика ца хиларах дукха халонаш ловш къахьег. БIаьрчча хьанийцача вай республике а цу хьакъехьа шеддар хеттача беса дика дац. ЛерттIа доал ца деш тесса йита дукха лоамашкара юрташ латт, кIалйиса я экономика, культура, кхыдола доакъош. Мадарра аьлча, цу тайпара тIехье я вайга кхаьчар. Дукха да вай тахан дувца кхоачамбоацараш. Бакъда, вай дерригаш а оарцагIдаьнна уж проблемаш къоастае еза. ХIаьта со теш денал, гIулакх долча вай халкъанна хьалхашка латта уж чоалхане декхараш кхоачашдулургхиларах.

Цхьадолча даькъе из болх дIа а болабаьб. Хьаеш латт экологически цIена предприятеш, Iойохкаш я керда институташ, учрежденеш. Сона ловра, иштта дикагIча оагIорахьа хьа мел деш дола хIамаш вай воайла дага а доалаш дича. Кавказе дахача къамашта юкъе доккхагIчарех цхьа халкъ да вайдар. Цудухьа вайга хьожаш, масал эцаш да лоалахара къамаш. Вай царга дIахайта деза воай политически сакхетам лакха болга. Воашца иман, сабар, хьаькъал долга. Къамашта юкъера доттагIал чIоагIдара вай мутIахьа долга. Со шо санна нохчо ва, долче, укх республикера во дар гуча ца далийтара тIехьа ва. Сайна могача тайпара дикадар де а хьожаргва. Со теш, съездо ший болх барт болаш дIахьоргхиларах.

— Нохчий шоай кортамукъале, паргIато бахьан къовсам лоаттабеш хьабоаггIа бIаьш шераш да, — аьлар, НГIАССР халкъа депутата, съезда кийчо ярa йолча оргкомитета председатела Л. Умхаева. — ХIаьта цо халкъа кхел къестаеча наькъашка дукха бала лайнаб, хало эзай, вешта цига эзараш - эзараш къонахий лийгаб. Нохчий, халкъ санна, даха безам болаш дар. ХIаьта из дезацар цун моастагIашта. Кавказе Советий Iаьдал оттадеча хана а шоай вежарашца — гIалгIашца большевикий оагIув хьал а лаьца, къовсам лоаттабир цар. Вешта аьлча, уж ши халкъ бахьан долаш Кавказе из керда Iаьдал чIоагI а делар. Бакъда, 1944 шера вIалла бехк боацаш, СибарегIа Iобохьийт нохчийи гIалгIайи. Цига цхьаккха бокъо йоацаш 13 шу доакхх. Цу юкъа моцалах, шелалах бIаьш эзараш дIакъаьстар цу халкъех. Царех дукхагIбараш зерате ваха каша доацаш эрий ара бада бисаб.

Ткъаь кхойтта шу хьалха, Iаьдало щийна еннача бокъонах, шоай кхуврчаш долчахьа цIаберз нохчий, гIалгIай. Укхаза уж шийла тIаэц, шоай хьалха хинна фусамаш маьхагIа юхахьанйе езаш хул. Бакъда, шоаш даймехка цIабахкийтарах гIадбахача нохчаша, гIалгIаша шоашца центро лелаю харцо лов. Цу ханашка бакъдолчунна дух тIа вала хала дар. Харцо мара чакхъялацар.

Бакъда, перестройкас бокъо елар са халкъан дIаяхача хана хиннар, таханардар дувца. Ше лайна бала, хало дIайовзийта. Шийна духьала лелаяь харцо хьалтIаяккха. Харцахьа къестадаьча кадрови, экономически, пачхьалкхен, культура дешаех дувца.

ДIахо цо дийцар экономика, культура дегIайоалае эшаш хиларах, кхыча лоархIамеча проблемаех.

Цул тIехьагIа, исторически Iилмай доктор Я. Ахмадов нохчий халкъан гаьнара хвадоагIа овлаш, цо кхыча халкъашца леладаь бувзамаш довзийта хьежар. Цо белгалдаьккхар, нохчий халкъан истори хIанз а кIоаргга техка даланза хилар.

Съезда делегаташа, хьаьшаша чIоагIа теркам тIабахийта ладийгIар Я. Ахмадова оттаьяча исторически справкага. Из кхетадеш дар. ХIана аьлча, нахски тукхамаш даьха моттигаш хIанз а къоастаянза, историкаш шоайла дискуссеш еш я. Цудухьа укхаза хIара масал кIал кIийле йолаш доаладе деза. Кхычар ала хIама хургдоацаш, нах дикагIа тешаргболаш. Цу ларде оттаьяр ала мегаргда из справка.

ТIаккха къамаьл де дош лу «Мемориал» яхача общества председатела I. Вацуевна. Вай халкъа цIаккха а дIаяздаь истори хиннадац, аьлар цо, из вайга лайтадац вай мехка хIанзалца чакхйоахаш хиннача тоталитарни политика системас. Бакъда, истори юхмаччахьа доахачарна шерра бийла бар никъ. Масала, ший на мамогга нохчий, гIалгIай бIехьбеш хьавоагIача В. Б. Виноградова книжкаш арадоахар, иштта цунна бе-бе сийлен цIераш, премеш телар. ХIара дийнахьа хIана лац, аьнна, телевидене, радио къамаьл дайта ха лора, иштта газеташ тIа кепаеттар цун статьяш. В. Виноградова идея чакхйоаккхаш, КПСС Нохч-ГIалгIай обкома указанегIа дездир вай республике нохчий, гIалгIай шоай лоIамегIа Россех дIакхетара 200 шу дизара цIей. Бакъда, цу концепцена духьала хинна историкаш балхара а партера а дIабаьхар, иштта кхыдола таIазар дир царна.

Цу хана тоталитарни системас лаьца никъ хьахьокхаш дола цхьаькха масал доаладе безам бар са. 1973 шера гIалгIай шоай хинна, Сталина харцонца шоашкара дIаяьккха Пригородни район, иштта кхыдола лаьтташ хьадеха, аьнна, Грознерча Ленина цIерагIча майда тIа вIашагIкхнийтар. Цар, мискаша, шоайдар хьадехаш латташ кхо ди-бийса даькхар. Атта дацар январа шийлача деношка цига латта. Бакъда, уж юххера хий а дотташ лелхабир. Цул тIехьагIа дуккха бараш балхаш тIара а партера а дIабаьхар. ХIаьта цхьабараш, кхыдола бахьан а увттадеш лийца чубийхкар. Цу хана газеташ тIа араювла йолаела уж нах бIехьбеш йола статьяш, иштта гIалгIаша леладаьр харцдеш йола телепередачаш хилар. Из берригa болх чакхбоаккхача новкъостал даьраш шоай балхаш тIа лакхбир, царна бе-бе совгIаташ делар. Тахан хьаэттай цу нахагара, В. Б. Виноградовгара, царна из бIехa политика чакхъйоахача гIо даьрашкара доаггIар хьадеха деза ха.

Нийса белгалдоахар автора: хьаэттай из ха. Уж цIенхаштта бехктокхаме оза беза. Нагахьа санна, тахан вай воай дар карадерзаде, цун дай хала вIаштIехьа ца доале тIехьено могийтаргдац из. Цул совгIа, ноахалгIара поахалга а доалаш, царна цунах боккха бала а хулаш дIагIоргда из. Нагахьа санна гIалгIаштеи хIираштеи юкъера из проблема къоаста ца йой, уж ший халкъ цIаккха а шоайла дег тIара доттагIал леладеш дIагIоргдац. Цудухьа вай пачхьалкхен кулгалхоша кхы тIехьа ца а тетташ из нийсхонца къоастадар ловра.

Цу тайпара уйла-нигат долаш къамаьл дир съезде Веденски районерча хьехархочо С. Хаджимурадова. Цо аьлар; вай пачхьалкхено эгтара хьалха цIагIара проблемаш, вешта аьлча, къамашта юкъера проблемаш цхьан кога тIа яхара хьакъехьа йоакхо йоре бакъахьа хетар шийна. Из ца дой, цунах тIехьагIа дикадар хьадалац. Нагахьа санна хIираштеи гIалгIаштеи юкъера хьал кхы а чоалханегIа дерзе, аз цунна бехке лоархIаргба из дош хиннахьа къоаста ца деш тIехдоахаш бола СССР пачхьалкхен кулгалхой. Сога хьаттача кхыча республикаша Къулбаседа - ХIирийчен кулгалхошка экономически санкци дIакхайкае еза, нагахьа санна, оаш цар лаьтташ мукъа ца доахе; уж леладарах йола компенсаци дIа ца лой, оаха шуца цхьанна тайпара бувзамаш леладергдац, аьнна. ХIаьта тахан вай декхар да из дара кхыйола республикаш тIахьехар. Сона хетачох, уж бакъдолча хIаманна тIехьа овттаргъя.

ДIахо къамаьл деш цо хьоахадир сталински геноцида шерашкара денз таханарча деношка кхаччалца бусалба наха шоай низашца хьалдаь хиннача маьждигашка клубаш, школаш, складаш хинналга. Сага хоза гIулакхаш нийсхо шийца йолча бусалба дина духьала цIенхаштта къовсам лоаттабаьлга. Масала, цу заман чу партийни балха тIа волча саго ламаз делга гучадаьлча, из балхара, партера дIаваккхар мара юкъ яцар. Цу паьха венна саг бусалба дин IаьдалагIа дIаволла, таьзете дуIа де бокъо яцар.

Нагахьа санна, тахан вай пачхьалкхе ше леладаьчох дехке яьнна яле, хинна зе юхаметтаоттаде лерхIащ яле, хIанз Грозне хьалде доладаь маьждиг ший чотагIа хьалдайта деза цо. ТIаккха ховргда наха бакъдар меттаоттадеш латталга.

— Со профессех юрист ва, бакъда, со дог тийша ва мехка экономика цIаккха ца хиннача беса вочa хьале йолгах, — аьлар съезде къамаьл деш, Ачхой-Мартановски райсовета председатела Ш. Гадаева. — Сона хетачох, совхозаши колхозаши дIаяха ева. Нагахьа санна, вай уж дIа а яьха, лаьтта ахархошка дIа ца лой, царех бокъонца лаьттан дай ца бой, вайна нах кхоабалургбац. ХIана аьлча, наггахьча совхозо е колхозо мара кхоачашдац шоашта хьалхашка латта декхараш. Цул совгIа дукхагIйолча совхозий кулгалхой духьал шоашта рузкъа Iоадеш ба. Цудухьа вайна юкъера эгтара хьалха дIадаккха деза производстве шийна болча пайдана тийша болх белга, кхааш нйделга, даьдоацар даьд, яхаш, приписказ елга. Цу тайпарча, кулг цIена боацача нахах, IоцIендала деза вай. ТIаккха мара вай леладечох беркат а наха пайда а хургбац.

Америкера венача вай мехкахочо Гугаев Салауде аьлар:

— Со зIамига волча хана хезадар сона Малхбузехьа дIабахараш цIабоагIаргбац, Малхбоалехьа бахараш цIабоагIаргба, яхаш. Бакъда, Даьла низ чIоагIа ба. Из хиннавецаре вай тахан укхаза вIашагIкхетаргдацар. Хьажал шо, 1940 шера 27 августе делкъал тIехьагIа кхо сахьат даьлча эскаре гIулакх де вигар со. ХIаьта 1989 шера 27 августе делкъал тIехьагIа кхо сахьат даьлча сай даймехка кхаьчар. Шовзткъен итт шу хьалха со эскаре гIулакх де водача хана, тха даь вошас дIа а вийха, ше хьалха а доаккхаш, цхьа айт дешийтар сога. ТIаккха цо аьлар, мичча хана вена а цIавоагIаргва хьо. Сона цо хьахойт Даьла волаш хилар. Тхо доазол арахьа висараш 41 саг вар. Царех 10 гIалгIа, 31 нохчо. ХIаьта хIанз юхевисар 25 мара вац. Бакъда, тхона цхьа ди, цхьа сахьат дагIац шо дага ца дохаш. Оаха цига миллион а денна маьждиг ийцар. ХIаьта оаха, иштта, нохчо, гIалгIа, шато, яхаш, къестабац вайнах.

Цо иштта дийцар шоаш Мюнхене лаьца боахкача хана леладаьча доттагIалах. Цхьан лагерера вонх лагере дигача оаха эгтара хьалха хоаттар: кавказцаш бий укхаза? Нагахьа санна, цу лагере гIалгIа е нохчо хилча тхоаш цIакхаьчача санна лоархIар оаха. Тхох, набахта ваьллача 15 эзар сагах, 700 саг мара висанзар. Цига дукха байра эрмалой, нохчий, гIалгIай, татараш, кхыча къамех бола нах.

Ше къамаьл даь чакхвоалаш цо дийхар: гIалгIашца барта хулга, цу даькъе зезулам ца доалийталга. Нагахьа санна, шо барта хуле Даьла а шуца хургва. Иштта цо дийхар корта бохабу малараш ца мелалга, наркотикашца гIулакх ца леладелга.

— Дай, вежарий, тахан сайга эзарза дош делча, эзарзе а сай къамаьл укх дешашца дIадоладергдар аз: кай деша ца ховчар къам, мохк беза Iомоча дийнахьа, перестройка дIайолаяллалца ше мел вах цкъа бисмал дийша воацар а баьццара байракх айяь хьувзача дийнахьа, карара къоалам Iо а билла, дуIа деш Даьлагара деха хьакъ дар: «Везан Даьла, къинтIера валалахь, тхона ховш дац хьона тхоашта хиннар фуд»! — иштта дIадоладир ший къамаьл нохчий поэта Бисултанов Апте.

— Эздел, (цхьацца болча наха культура а оал цох), хьа мохк дIа а баьккха, хьона доалде веначоа эшаш дац. Эздий саг цIаккха а лай хургвац. лай хургвац ший даьша бийца мотт биц ца баьчох.

Гаьнарча СибарегIа 13 шера халбата а даьхка, цIадийрзар вай. Вай цIадийрзар, къаман доккхагIа дола дакъа цу шийлача лаьтта алла а аллийта. ТIаккха, цIакхаьчача, эрий аре корайир вайна, вай доалахьа мел хиннар — доацаш дар. Цудухьа, гIомарий ара баьца мергIилг леха хьайбаш санна, сискал лаха арадаьнна къам тахан а ший гийг юзаш да, рузкъа Iоадеш да. Со-м валлац цунах бехк баккха. Бакъда, вай тIехьенна, вай луш дар во масал да. Цудухьа деций тахан Нохчийче наггахьа мара бац нохчий а хинна, дезал бола цIа а. Цудухьа увтта хургъя-кх хьалха маьждигащ хиннача тахан базараш а.

Культуре, искусстве тахан латтача хьалах а дийцар Бисултанова:

— 23 шу дIадаьннад Нохчийче нохчий меттала фольклор ара ца йоала. Вайна гонахьа мел болчар дIа-са дийкъад нохчий фаьлгаш, иллеш, ашараш, шира дувцараш.

Цивилизованни пачхьалкхенашка я материальни культура королевстваш, царна чуйоагIаш йола хIамаш хувцарах, йохкарах суд ё бокъо а луш. ТIаккха вай сел дукха сатийса йола музей чухинна фусам обкомо музейгара дIа а яьккха, догIаша хIалакъеш латт. Гуржий экспедицеша дIакхихьай вай кIудалаш, кхабаш, ферташ, гIовталаш, шалташ. Тахан уж цар музеяшка ядаш я. Туристаша чура титеш дIакхухь. Сакъерда ухача кхыча къамий кIанташа тIехьа йоазош а даь, чиллатувсаргаш яьй. Цу тайпара зуламаш леладарах тахан даьсса латт вай маьлха-кашамаш.

Вай ансамблаша, деш дараш нохчий халхараш дац. Вай таханарча музыкальни культуре мегаш да фух: поэт воацачох иллеш а яздеш поэт хул, ноташ бIаргa ца яйначох композитор ву, цар художественни творчествана тIахьожаш саг вац, мах хоадабе специалисташ бац; цудухьа улицашка михо дIа-хьа кхувса нувхаш вай эфире гIолла чакхъювлаш я.

ХIаьта боккъонца бола иллиалархой, композитораш воча хьалашка къахьегаш а бахаш а ба. Дуккхача хана денз мискача алапех тоъам а беш, чуIе лерттIа фусамаш а йоацаш лел.

Цу хьакъехьа цхьа масал доаладир Бисултанов Апте.

Вай филармоне иллиалархоша - энтузиасташа шоай инициативагIа вIашагIъеллаяр «Илли» яха фольклорни ансамбль. Цхьайтта шера лаьттар из коллектив духхьал цун доакъашхой денал бахьан долаш, культура кулгалхоша деш цхьаккха гIо а доацаш. ХIаьта из ансамбль йоххалца болх баь вола иллиалархо Ясаев Мохьмад балха хьожаваь къона специалист воллаше, квартира ца луш таханарча денга кхьачав. «Илли» яха фольклорни ансамбль хIанз а яц, бакъда, цун когаметта культура министерстверча «интернационалисташа» вIашагIъелла хоровой капелла я, шийца юкъе цхьа нохчо а волаш. ХIаьта цу коллектива репертуар Москве, Воронеже бахача наха лаьрхIа я ала мегаргда.

Республика меттаоттайнча денз хиннаяц вай къаман цхьаккха тайпа музыкальни инструмент хьаю предприяти: дахчан-пандар, Iадхьокха-пандар, каьхата пандар, зурма, чIондарг, фата. Мичахьа я уж? Яц. Уж ца хилара сагота волаш саг а вац. Цхьа учреждени яц вай къаман цхьаккха а инструмент хьехаш, хIаьта цаI мара йоацача музыкальни училище хьехараш я эрсий балалайкеи кхыйола европейски инструменташи.

Республика школашка латтача хьалах лаьца дувцаш, Бисултанова аьлар, цох лаьца дикача оагIорахьа ший ала хIама дац, аьнна. Бакъда, республикерча школашка керттера мотт вайнаьха хилар лов шийна, аьлар. Эздела педагогика яц. ГIулакх юха а культурана тIадерз. Из доккха Iилма да. Бакъда, вай берашта «Ассалам Iалейкум», «Баркал», «Iадика хийла» яха дешаш Iомадарах доалаш дац гIулакх. Цунна дика Iилманхой а ха а эш. ТIаккха малав цун бала болаш? Цхьаккха кулгалхо вац.

Съезде лоархIаме къамаьл хилар къаман мотт дийнбара хьакъехьа. Цу хьакъехьа къаьстта белгала дар профессора К. Чокаева дийцар. Перестройка бахьанце, вай таро хиннай наьна метта проблемаш воашта хеттача тайпара къестае, аьлар цо. Саг духовни культура даькъе дегIавоалавара наьна метто йоккха моттиг дIалоацаш хиларах дукха яздаьдар поэташа, йоазонхоша, Iилманхоша. Уж дерригаш а вIашагIтехача, Халкъи Мотти яха дешаш цхьа маIан долаш долга кхетаде хала дац. Нагахьа санна наьна мотт лорабара вай хIанззе а оарцагIа ца доале, из боацаш диса мегаш да гIулакх. Цу хьакъехьа цхьацца йола факташ йоалаергья вай. Перестройка дIайоладенна ялхлагIа шу да. Фу карагIа даьннад вайна цу юкъа? Грознерча цхьацца йолча школашка наьна меттала урокаш хьехалга юкъедоаладаьд.

Кхы хIама даьдац. ХIаьта из вIалла тоъам болаш дац. Наьна мотт кIоаргга тахка а тохкаш, Iомабе беза. Иштта, Черсий-Балкхарой Iилман - тохкама институте наьна метта секторе къахьегаш 16 болхло ва, хIаьта вайцига 6 саг. 3 саг нохчий меттеи 3 — гIалгIай меттеи. ХIаьта хьалхашка латтача декхарашкеи бе безача балхагеи диллача уж геттара а кIезига ба. 30 саг хилча, тIаккха а тоъам болащ дацар гIулакх. ХIана аьлча, Iомае ез нохчий диалекташ, оттаде деза словараш. Кхыметтел лерттIа грамматика а яц вай тахан.

Цу тайпарча хьал тIа я литература сектор а. Укхаза а кIезига ба нах. ХIаьта хьана гулъергья, хьана тохкаргья фольклор? Лоалахарча республикаша хIара шера лаьрххIа экспедицеш вIашагIъехк фольклор гулъяра, хIаьта вайцига, вай боккхий нах бакъдунен тIа дIаболхаш, царца дIайода.

Республикански районни газетий периодичность а тиражаш а геттара кIезига я. ХIаьта районни газеташ дерригаш а дукхагIча даькъе эрсий меттала арадувл. ТIаккха уж арадувлача моттигашка баха нах 99 процент нохчийи гIалгIайи къамах ба.

ЧIоагIа во латт школашка наьна мотт хьехалга. Цу даькъе къаьстта вочa хьал тIа я деша даха ха йоацача берий учрежденеш. ТIаккха укхазара дIадоладе ма деззий эгтара хьалха наьна метта къайленаш йовзалга.

Укх тIеххьарча хана наьна метта алфавит а орфографи а тоае еза яхаш къамаьлаш дувц. Цхьабакъда, цу проблемах болх дIа ца бохийта нах а нийслу. Цар йоах, хIанз долаш дола алфавит а кхоачамболаш да. Иштта дий из? Данне а дац. ХIана аьлча, дифтонгаш белгалъяхара хьаракаш яц, дукхагIа дола алапаш шишша яздеш да.

Къаман съезд гулъе доккха бахьан эш, аьлар ЧИГПИ вскккагIволча хьехархочо Д. Абубакирова. Мехка цхьа кхерам тIаэттача ё вахаре керда никъ белгалбеча хана мара халкъо вIашагIтохаш хиннадац сел дукха адам. МалагIа кхерам батеш тахан нохчашта тIаэттар, вIаши дага а даьнна малагIа никъ ба-теш вай къоастабе безар? Цу хаттарашта жоп дала мег мехка къоаноша, Iилман даьша, яхь йолча кIанташа.

Ши бIаь шу даьннад, аьлар цо, Росси импере деза кулг нохчашта дайза. Ах халкъ хIалак а хулаш, дIабийрзар Кавказски тIом. Цхьабараш мехкара дIабаха а бийзар, низ а къизал а котъяьлар. Бакъда, къаман низ ийша бале а, амма уйла къар е маганзар. ПаргIатача вахарах дог ца дуллаш, ший бола-боаца низ гулбий каст-каста гIовттар нохчий къизала духьала. Цудухьа хургда-кх из нохчий кIантех дуккха бараш эбаргал бувлаш хилар.

Керда Iаьдал а дера. Дагалаттар кхоачаш хила мегаш дар. Бакъда, цо а массехк шу даьлча дина дикагIа бола нах, бизза къонахий хIалакбир. Цул тIехьагIа Даймехках а даьхар. Из лакашка кховдадаь кулг дар.

Текхар 13 шу. Даьла кхолламца цIадийрзар Даймехка.

Цул тIехьагIа 33 шу дIадаьннад. Бакъда, хIана а воай мехка дай хила таро хиннаяц вай. Къулбаседа-Кавказе промышленни оагIора эгтара тоаенна дIаэтта Нохч-ГIалгIайче социальни, экономически, вахара - лелара хьашташка диллача Совета пачхьалкхене йолча кхыча регионел дукхха тIехьаюсаш хилар ла хала да. Вай дукхагIйола промышленни предприятеш Шолжа - ГIалий тIа гулъяь хиларо а юрташка промышленни инфраструктура ца хилара а чIоагIа хало эзийт вайга. Из бахьанце таханарча дийнахьа дукха нах хьабе болх боацаш ба нохчашта юкъе. Цул совгIа, шоай Даймехка юхаберза йиш йоацаш СибарегIа вахаш 165 эзар нохчо ва.

Союзерча а республикерча а ведомстваша уйла ца еш беча балхо экономически хьале геттара халача оттаьй республика. Кавказерча кхыча республикашта а ялат лоаттадаь йола Нохч-ГIалгIайче хIанз ше-шийна кхоачам ца беча, хьал тIа яьккхай. Дай боаца лоамаш, даьсса дада лаьтташ, хIалак хулаш латта хьунаш.

Iалаьмате кIоарга чулоацам болаш къамаьл дар съезде Мухиев Iаддал-Мажита-Хьажас даьр. Съезде гулбеннарашка цо аьлар:

— Оаш массане а дер боккха чулоацам болаш къамаьл да. Дала даькъала йойла шун съезд. Вай барт болаш да, вай барт болаш дIахо а хургда. Бакъда, цхьаболча дог цIена доацача, во уйла йолча, лоаца кхетам болча наха хIанз а кхетадац вай вIаши эгIаздига цхьаккха а низ боацилга, цхьан наьна шура йна ши воша гIалгIан нохчои волга. ХIаьта вежарий а цхьа йолча хана шоайла раьза боацаш моттиг нийслу. Цхьабакъда, царна юкъе саг хошаргвац, хIана аьлча, вежарий — вежарий ца хилча балац. Кхы мел дар дIадаьккхача а, тоъам болаш ла вай шин халкъо сийнача СибарегIа эза Iазап. Кхаь дени-буси гIаш никъ бича гIалгIа, нохчо бIаргагор духьа дIа-юха ихад вай. Цул тIехьагIа гIоарал доацача дегIамашца вIаши мархIа хьийрчад. ТIаккха из дицде гIертар малав, дицдергдар малав?! Тахан укхаза, цхьабараша дувц иззал лаьтташ нохчий хиннад, иззал дараш гIалгIай хиннад, гIалгIай нохчашкара лаьтташ хьадаха дага ба яхаш. Цу нахага а шуга массанега а са ала безам бар: вай дерригаш а Даьла лаьтта дIалелаш цун мискаш да, вайх хIаранена АллахIо цунна егIа лаьттан чIегилг кхоачаргья. ХIаьта доазонашка вай довле вай къонахий дац, хIана аьлча, нохчаштеи гIалгIаштеи юкъе цIаккха а беча егIа доазув хиннадац, е хург а дац. Нагахьа санна вай къоастаде дезаш хIама дале, из хьалха даьша санна, мехко лоархIаш болча нахага (шун а тха а оагIорахьара) къоастадайтаргда вай. Шоана бохам а болаш гIалгIаша хIама дергдац цхьанна хана а. ХIаьта кIал кIийле йоаца къамаьлаш оаш а оаха а ца дича бакъахьа дар...

Оаха хьалхагIа хоам ма барра, съезда делегаташа резолюцеши, соцамаши тIаййцар дийцача дешай хьакъехьа.

М. БАРАХОЕВ, А.-Г. УГУРЧИЕВ.

ДАИМ ХАЛКЪАЦА ЦХЬАНА

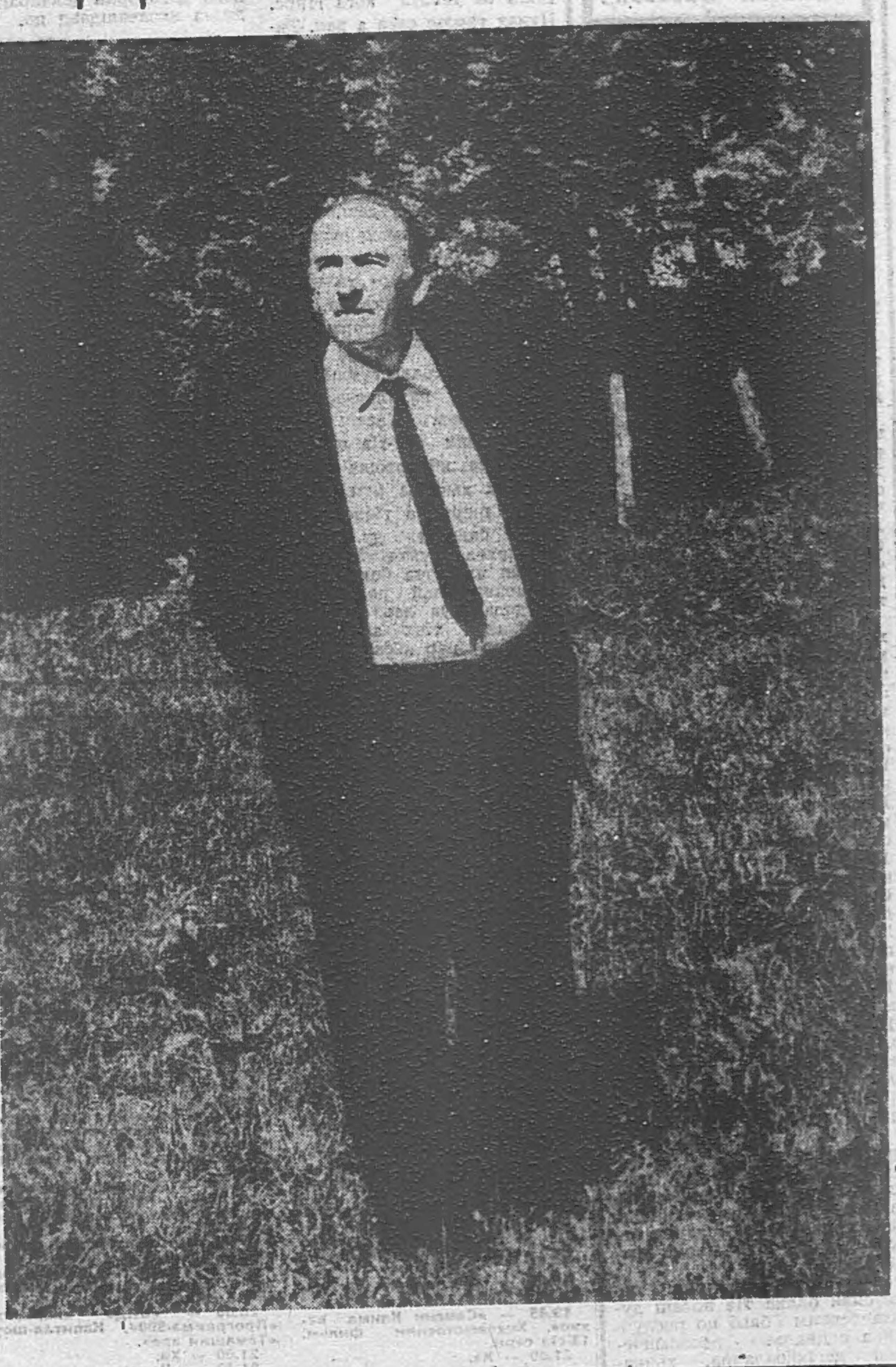

(Инстедовлар. Доладур 1-ча оагIо тIа).

«Грознеиски рабочий», «Ленинан некъ», «Сердало» яхача республикански газетий оагIонаш тIа кепайийтташ Х.-Б. Муталиева «Аратехаб бIехал», Д. Яндиева «Тхо фронте долх», Н. Музаева «Котало вайтахьа я», М. Льянова «Лорае Дадахе», У. Дмиаева «БIухоштIа», яха стихаш иллеш, М. Сулаева «Малх котбаргба» яха поэма, кхыяраш.

И. Базоркина язъяь публицистически очеркаш: «Бекхам ца бели уж таргдаш», «МоастагIчун юхь», «Лоаман сага сий», «ТIем тIа», «Даьхен воI», кхыяраш, дувцараш: «Эсарета», «Вай котдаргба», «Чахкбоалийттаргбаь», «Сай». Цар тIа до хестаю ший махкахой а деррига советски халкъа а майрал, из хьадухъяьннача моттигага яхача гIерт из. Советски сага денал мел чIоагIа да тохна моттиг я тIом, йоах цо. «Сиха, цхьан-шин-кхаь, денна лаьрхIача цу произведеней (ювцараш я Д. Яндиевен И. Базоркинен яраш — Р. У.) вай моллагIа мах бой а. — 1943 шера яздора П. Павленкос, — мукIарал ца дича даргдац цар влияни Iалальмате чIоагIа хилара, цар лоархIам бийца варгвоацаш боккха хилара, хIаьта цу деношка керттера фу дар аьлча, из дар хьатIаэттача хано дIадехачоа жоп луш уж хилар».

Даьхенна боккха кхерам тIаэттача хана И. Базоркин шийн произведенешца нах тIахьехар мехка сий лорадаь ца Iеш, хIара сага сий лорадара а. Цо хьакхолл юрташ, городаш лораерий бIарчча галерея. «Лоаман сага сий» яхача очерка тIа И. Базоркина яздора: «Денал дола къонахий, кагий нах, зел шоай берий, ноаной, истий бIаргаш, дIабIарахьажал шоай къоначa йижарашта — цар догдоах оаш шоашта гIо дарга, цар сатувс оаш шоаш лорабарга, царна хов шоаш бахьанце оаш шоай вахар а ираз а дIалургдолга. Вий гIойла мохк бохкаргбар хьалхкхеваьча наьна шурах!»

Даьхе лораяра, денал долаш хилара, къиза моастагIчунца шоаш ца кхобеш къовсам лоаттабара тIахьех йоазонхочо. Цу деношка цун оаз ек митингашка, салтий окопашка, мобилизационни пункташка, радио гIолла, госпиталашка, кепайоазон тIа.

1944 шера нохчий гIалгIай цхьаьнха бахьан доалаш мехках баьхар, шийлача вагонашка яз санна чу а бехна, уж гIобахьийтар Казахстанеи Средни Азеи. Деррига гIалгIай халкъа санна йоазонхочо а хьабаьттар баьде, къахьа денош. И. Базоркина цу хана болх бу Киргизски театре. Цо ший тайпара дIакхоачача тайпара къовсам латтабу сталински режимаща. Нохчий а гIалгIай а шоай мехка цIабахийтар и шоай кахкаташ язду, телеграммаш кхухьийт Москверкхакимашка, кхычарца цхьана царна гIоавда из.

Юкъера а тIадбахий доккха доаках вайнаха — «боладенна дIадовл дажал», «боладенна чIаьрча диктатор». КПСС XX съезд хинначул тIехьагIа доккхача Iазапа кIалхардовл репресси яь хинна халкъаш.

Шийн мехка цIакхаьчача литературе а искусстве а болх бе волалу Базоркин Идрис. «ТIахьехам» (1957 ш.) яхача шийн повеста тIа цо дувц ГIалгIай мехка граждански тIом лаьттача хана хинна тайп-тайпара хIамаш. Авторо ше иштта яздора шийн произведенех: «Повеста юкъеяхай Симоновски цIенна (1918 шера январь) го баьча хана хинна событеш, хIаьта цар къаьгга хьахьокхар Советий Iаьдал даккхара тIехьа гIеттача ГIалгIайчене лаьтта хьал. Бакъда, повеста тIа мел дувцар духхьал исторически хIамаш да ала йиш яц».

Повеста тIа И. Базоркин гIерт шийн турпалий Элберда, Эрмалочун, Керима, Башира, Iаьлий, Берса, кхычар а дикагIйола оамалаш хьахьокха, уж наха безабалийта.

Къахьегам хестабар, сага духовни ганз хьахьонхар, идейно-нравственни проблемаш увттаяр — цу темаща белгалбоал И. Базоркина кхоллам. Цунна тешал деш я йоазонхочун произведенеш: «Безама наькъаш» (киноповесть «Къахьегами кIарцхалаши» (1961 ш.), очеркаш: «Са республика», «Вахара сердал», «Тахан лоамашка».

«Кхалнаьха дош» ира оттаду цо «Безама наькъаш» яхача повеста тIа. Цун турпалхо — Дота дог-уйла цIена йолаш, шийна мел доккхий дикаш хургхиларах нийсачунна тIера ярговцаш, аьннар аьнначa долаш, эхь-эздел долаш саг я.

Социалистически Къахьегама Турпала, СССР халкъа артиста Эсамбаев Махьмуда вахар ларде а лаьпа, И. Базоркина язъяь «Къахьегами кIарцхалаши» яха киноповесть нохчий а гIалгIай а литературе керла жанр яр. Авторо шийна хьалхашка оттадаь декхар дар: артиста кхоллама никъ хьахьокхалга, къаман башхалонаш наха дIайовзийталга, ... къаман культура дегIаяра никъ дIабовзийталга.

Историко - революционни романа жанр, хевш ма хиллара, ши белгало йолаш я. Цкъа-дале, йоазонхочун йиш я хинна исторически хIамаш а цу хана баьха нах а болча бесса хьахьокха. ШозлагIдале, историе харша чура ара а ца воалаш, шийна хьадагаеха художественни образаш а кхыдараш а хьахьокха. ШоллагIча наькъа тIа ваьлар Базоркин Идрис ше «БIаьшерений боадонера» (1968 ш.) яха роман язъеча хана.

«Са книжка, — йоахар книжкаш дешаращца шийн вIашагIкхетар хиннача хана И. Базоркина, — дIадахача бIаьшеренах йола гIалгIай халкъа вахара энциклопеди яц. Цу тIа дувц саг чIоагIвенна дIаоттарах, лоархIамеча исторически хьалашка лаьттача къовсамах, из истори хьадеш хиннача нахах. ХIана яздир аз из роман? Дуккхача шерашка Iоайир материал. Сай хана эзараш болча нахаца вIашагIкхетараш хиннад са. ХIаьта халача а романтически а вай заман теш со се а ва. Цу деррига согара дIадехар сай заманхошта а тIехь тIайоагIача тIехьенашта а цу шедолчох язделга».

«БIаьшерений боадонера» яха Базоркин Идриса историко-революционни роман шийтайпара книжка да. Из хIанзле диазза арахийцад. Революци хилалехьа гIалгIай халкъа общественни вахаре хиннача социальни а исторически а хIамах дувц романаш тIа. Цун авторо говзаллаца эц халкъа кхолламах, цун поэтически традицех.

«Дог тохадолийташ, дукхача хIаман нахата уйла яйташ я гIалгIай йоазонхочун Базоркин Идриса роман-эпопея», — белгалаьккхад вошаш волча литературоведа Г. И. Ломидзе. — Шийн ша до хьахьох сердала. Ленинна яхача гIертаьш лоала зIанараш йохае гIерташ гIалгIай бIаьшерений боадонера хьабоагIалга».

«Советская Россия» яхача газето кепатехадар Московски шиннии завода болхлохо Овчаров Анатоле яздаь письмо. «БIаьшерений боадонера» яхача романо цецваьккхавар из. Цо яздора: «Тахан дийша ваьннав со И. Базоркина роман. Ма дика роман да из! Цу тIара корадир сона Шолохова, Горьке, А. Толстоя произведенешцара дуккха дика хIамаш...»

1957 шера нохчий а гIалгIай а шоай мехка цIабаьхкар. Бакъда, гIалгIай шоай мохк боацаш бисар, хIана аьлча Пригородни район а Тийркал аьтта сагIорахьара Бурув а хIирашка йисар. Тахханалца къоастаданза да гIалгIай автономи юхаметтаоттаяра дош.

Шоай лаьтташ, шоаш чубаьха цIеноша юхадалар, нийсхо меттаоттаяр дехаш 1973 шера г. Грозне Ленина цIерагIча майдан тIа гулбелар гIалгIай. Цул хьалхагIа «26-не» яздаьча письмона кIал латтар гIорваьннача гIалгIай йоазонхочун Базоркин Идриса кулг а. Бакъдар дувца, шоай бала Iонодабе гулбенна гIалгIай пожарни машинаша хий а детташ, цу шийлача январски бус лелхабир. Цул тIехьагIа доккха таIазар тIаоттадир дуккхача студенташта, комсомольцашта, коммунисташта, гIулакхерча наха. «Национализм а экстремизм а» бахьан партера, комсомолера, дешачаболх бечаро дIабаьхар дукха нах.

Цу таIазара гIалхарвалазар Базоркин Идрис а. Из партера дIаваьккхар, республикански газеташ тIа, телевидене а радио а гIолла цун ца оалаш бо хIама дисанзар.

Партийни функционераша а яхь йоацача наха а из ийчаьккха гIерташ мел чIоагIа ираьхьаьнзар воха ца воаш чаккхаьлар йоазонхо — виза вола вола кхьав.

Юкхера а бакъдар котдалар. ХьатIакхачар 1985 шера апрель. Цо деррига ше йоагI-доагIача дIоттагIа. Гласность, демократи веза хьаша хинна чуяьлар хIара советски сага цIагIа. Наха дIадийхар цхьаьнха бехк боацаш партера а балхара а дIабахараш юхаметтаоттабелга, царна тIалаьтта «бехк» цIенбаь тIера дIабаьккхалга. Долче, парте мугIарашка юхаметтаоттавир Базоркин а. Наха дIадийхар цунна «халкъа йоазонхо» яха сий дола цIи лулга. ТIехьо лале а Базоркин Идриса из цIи а елар. Цул совгIа, из ва ЧИГУ сийлен профессор.

ХIанз йоазонхо яздеш ва «БIаьшерений боадонера» яхача романа шоллагIа книжка. Цун цхьа корта арабаьлар республикански газета тIа.

Республика культурни вахаре лоархIаме хIама хилар «БIаьшерений боадонера» яхача романах «Калой безам» яха спектакль оттаярах. Кепайоазоно боагIаш бола мах бир спектакла керттерча турпалий ролаш ловзаьча актерий: Калой (А. Марисултанов), Зору (З. Радуева), кхычар.

Литература а театр а гIалгIай йоазонхочун кхоллама керттера моттиг дIалоацаш да. Массаза санна шийн халкъа тешаме воI ва Базоркин Идрис. Из теш дикадар, цIенадар, хозадар котдаргхиларах, халкъашта юкъера вошал чIоагIлургхиларах.

Р. УЖАХОВА,
филологически Iилмай кандидат.

ТХА РЕДАКЦЕГА кьахат денад Наьсаре бовзаш а лоархIаш а болча нахагара райсовета депутатагара Х. А. Костоевгара, юртсовета депутаташкара С. Х. Албогачиевгара, А. А. Евлоевгара, Ч. М. Итазовгара, А. А. Муталиевгара. Цар дех укх шера 7 ноябре «Ленина никъ» яхача Назрановски районни газета тIа кепатеха араьнна Базоркин Идриса «Фаьрга ГIала» яха очерк «Сердало» газета тIа IатIаяккхар. Оаха из дехар раьза долаш кхоачашду, гIорваьнна вовзаш а везаш а вола Базоркин Муртаза Идрис 80 шу дизарца дег тIара даькъала а вувцаш.

Базоркин Идрис

ФАЬРГА ГIАЛА

ОЧЕРК

МАССЕХК шу хьалха, Лакхехьарча Совете хоржамаш деча хана, вайцига, Нохч-ГIалгIайчене вера Сергей Владимирович Михалков, тхо, йоазонхой чIоагIа гIаддаха дар яздархой тхьамадаца вIашагIкхета а цунга самукъадаккхийта тхоай таро хиларах.

Оаха лаьрхIар хьашага цхьан дийнахьа лаьрхIа салаIийта.

Iалама хоза моттигаш-м вайцига дукха я, дукха езаеннараш — шортта я, хIаьта а са доттагIчо Сунженски райсовета исполкома председатель Плиев Хьадиса Султан лоаман къовхаша, массача Эса а Фартанга а хиша шоай хозалца каравихьавар, цудухьа тхо ше волча хьийхар цо. Цу хишта уллув, эгара хозагIа йолча моттигашка цо хьалъьяр интернаташ, салоIа цIенош, павильонаш. Фартанга йисте уллача цхьан моттиге Сергей Владимирович вига лаьрхIар оаха.

Геттара 1,...ча арадаьлар тхо цига даха. Лоамашка хьунах а кIотаргашта а юкъе гIолла чакхбувлаш бодар никъ, Iуйранарча лаьгIача михо эгаду хьун гIа мара дIа-хьа хьовш хIама дацар. Шин-кхаь юртах чакхдаьлар тхо. ТIаккха Эсал дехьа а даьнна, дукъ а даьккха лоаллахарча аьле чу IокIал а даьнна Фортал тIехдаьлар тхо. Цигга дахкийса а минут яханзар, цудухьа цигга гонахьа йоархI яьнна латтача аьшка павильона уллуврчул дикагIа салаIа моттиг корайоагIаргъяц, аьнна, соцадир оаха. Султана цIеннанас наькъа чу белла кхача хьабаьста марта а дна, додача хи йисте ферта Iотесса, цу тIа кIезиг-дукха салеIар. Тхоцара кагийнах устагIа тулабеш бар, шашлык дергдолаш, хIаьта сой Михалкови зIакаш бе а дехка хий тайжа доагIIача чIаьрий лувца хайшар. Наггахьа мара «чIап» ца оалаш додача хиво мерз Iо ме кхоачч Iойихьа зIака герми лаьгIо хьал а яьккхе магIахьа хьалкхоссар оаха. Мотт сецача санна йист ца хулаш дагIар тхо, хIана аьлча Фортан чура цIенчкъаьра фе а маькара а ба.

Маьлхо бухга кхаччалца хий сийрдадаьккхача, оаха зийр, бухе гIолла чкъаьрий додача хина духьала долхача хана зIаках йоалла ламгIар теркалъяцар цар, бакъда мухалагIа, вешта аьлча додача хица цхьана юхалестача хана зIака тIакхийтте дехьа е сехьа бердагахьа токхайора хин тIа гIолла лела зIака терми. Аьттув баьннача баьккха чкъаьра берда йисте IаддаргIа сенна сетташ хьалкхувсалуш, — сийна, мора, цIе кIаьдаш дола дото бессара оагIув лепабеш хулар.

ЦIенчкъаьра (форель) — хоза чкъаьра ба, цун чам, мошал ца хьоайича а. Пачхаьа чкъаьра лоархIаш ба из.

УстагIан дулхах даь шашлык а цIенчкъаьра а буаш делкъийна хIама диар оаха, гIалгIай IаьдалагIа хийн тухи тохаш кийчъяь миста шура тIа а менна, павильона гонахьа гIолла дIа-хьа даьржар тхо. Аьтта оагIорахьа лоаман, босе кхоачулучча дагIар ихо тархий йола доккха малхар каш. Берда йисте гIолла халла дIатIа а даха дIачухьежар тхо. Унзара сурт дар тхона бIаргадайнар. Тархеш муръенна чулийгаяр, каша кIийле хьалийзза тIехкаши бIарги даьхкачара баьде къоргаши, листо церганш хьакъердаеш кертий тутеши ядар цу чу. Михалков из бIаргагуше а кулгаш дIа-хьа а лестадеш юха мухаленагIа чуволавелар. Тхо IожIалдаьлча, цец а ама а ваьнна, хетта волавелар. фу из, мишта дIабийхка нах ба уж, дийна а болаш бахача хана фу нах хиннаб уж? Тха фусам-дас Султана дийцар царех лаьца.

ДIАДАХАЧА бIаьшерене укх чIоже баьхаб орстхой яха гIалгIай цхьан тохкамагIа бола нах. Уж хиннаб цхьан оагIорахьара гота-мангал а долаш, дохан, жа а кхоабаш маьрша баха нах, вокх оагIорахьара нохчашца цхьана пачхахьаца лира къовсам лоаттабеш. ГIалгIаштеи орстхоштеи юкъе массаза а довнаш лелхаш хиннад, хIана аьлча Кавказски тIом латтача хана гIалгIай эрсашкахьа озаш лоархIаш хиннаб, хIаьта орстхой — духьала. ДIадахача бIаьшере юкъ екъаеначул тIехьагIа шоаш баьха моттигаш юта а юташ ТуркегIа дIабаха бийзаб цар Кхундахьа наькъан хIиречо — инарала Кундухова даьча хьехарагIа. ДIа ца болхаш биса орстхой кIезиг-кIезига тоабаш а йолаш гIалгIай юрташка дIа-хьа нийсбеннаб. Хетаргахьа, из малхаркаш орстхой бIухой дIабийхка хила дезаш дар.

Сарахьа тхо цIадахка кийчлуш дар. Цу ханна эгIа къухера хьагучабаьлар доахан, Iаьсий, жа лехнаш боагIа говраш тIа багIа нах. Говраш тIа кхалнах а маIа нах а багIар. ХIаране бе доахан лехкаш бола бIаьхха саьрг боаллар, хин гечу долчча хьайббаш хьачу а лаьхка, нарга хий а малийта, хил дехьа а баьнна дIахобахар уж. Урхе текха а яьнна тха машинаш дукъ тIа хьалтIаяьлча бIаргабайра тхона Фартан чIожера хьал а баьнна Эса чIоже гIолла лоамашка хьалболхаш бола гIалгIай.

— Орстхой бий уж? — хьаьттар Михалкова дIаболхача наха тIехьа а хьежа.

— Ба. — жоп делар Султана, — орстхошха лоархIаш бола Мержой ба уж баха лоам хоалбоагIаш.

ДIахо цо дийцар, дIадахача шера орстхой гIалгIай лоамашка баха хьа мишта ихаб. Царна юкъе къаьстта белгалдаьннад Фаьрга наькъан тайпа. Цу тайпан корта лоархIаш хиннав Фаьрг яхаш цIи йола вокхха саг. Цунца хиннаб цун къонгаш а цар истий а бераш а. ЖIайраха бахача гIалгIашкара баха ховша лаьттан чIегилг йиййхай цар. Из хиннад Маьт-Лоама нийсса кIал. Цу хана дениз Фаьрга ГIала оал цу моттигах. Цун дух ца ховраша БIагIара гIала оал цунах.

Фаьрга наькъан жIайрахошкара йоалах хьанийцача лаьтта гIирсаш хьалде хьайбаш кхаба болабеннаб уж, хIаьта дIаювш хиннай хьажкIаш, кIа, борц, мукх. Кхыдола ялат. Дика бахар фартанхой гIалгIай лаьтта, царех оалар «фарал баьнна бах», вешта аьлча ираз, беркат долаш бах. ХIаьта а дукха баьха бац уж цига. Фаьрга вала ха кхаьчай. Дезалла мелла хала хиннадале а кхетами шиши болча даьх къаста бийзаб. Бала-м кхычахьа гIолла тIабоагIаш хиннаб царна. Фаьрг дIаволла лаьтта дийхача жIайрахоша из дала тигадац. Ваха лаьтта лулга из цаI да, — яьхад цар. — гайна-ганза из юха даьшка кхоачаргда, хIаьта кашамашка кхаьча лаьтта даим царга дус. Тхо тхоаш а да лаьтта ца тоъаш. Фаьрга тIехьено кхетаче а яь лаьрхIад, ширача IаьдалагIа коа лакха бIоагIа а бегIа, цу тIа бийца доа а баь, Фаьрга дакъа цу чу Iодилла. Атта дацар Фаьрга тIехьенна къайгаша, хьаргIаша, кераша вуаш уллача шоай тайпан даьна бIарахьежа. Цудухьа дийнахь а бус а ха дора цар дакъана тIагIерта къайгаш лелхаеш. Из кIорда а даь вокхагIволча воIо хьехар а даь Бурув Iойиллача уллача Малсага Наькъан бахача Заур-Юрта Iо а вихьа цигга лаьттах дIавеллав Фаьрг.

Цига а кхы Iаяха аьттув баланзар цар. ХьалхагIа Фартанга йисте шоаш бахача хана массаза а акхар дов леладе дийза эрсий гарнизон а гIалгIай милицейски тоабаш а гарга хилар бахьан долаш. Цигара меттахьа а баьнна СоагIапчен ара ехнача юрташка кхелха дIабахаб уж. Цигга баьхаб уж хьалхара дунен тIом лаьттача шерашка, деникински бIу чухьийлхача хана. Деникина духьала лиро тIом баьб Фаьрга наькъан цIи хезача Гарданов Тоаркхо-Хьажий тоабанца а болаш, маьждигашна рузба деча хана даьлагара большевикаш а бехаш.

ТКЪОАЛАГIЧА шерашка ГIалгIайчен ревком хоржача хана, цу юкъевахийта, аьнна, пхьанне цIи яьккхар Фаргиев Iалихана, уж ба, аьлар цо, даим къел эза нах. Iалихан ревкома юкъевахийта харжа мегаргволаш саг ва. Къамаьл де Iалиханза дош дийхача, президиумерчар халла дош делар цунна, ше ца харжийта из духьалвалар кхераш бар уж.

ТIема комиссар Фаргиев Iалихан лакха нийса, товш дегI долаш бIухо вар, дукха йоацаш училище чакхъяьккха вар. ДIа-хьа а хьежа, шийн цIи яьккхар наха юкъера хьа а леха, цунна баркал а аьнна, аьлар цо:

— Ва а ва хьо, Маьхьмад, бакъ. Тхона вахаре дукха Iаьржа-кIай дайнад. Цкъаза доахан бахьан долаш дIаьхий хулар тхо, тIаккха йокъало къийдора. Бакъда ираз дайна нах вIалла а хиннадац тхо, хIана аьлча яхь ехкаяц оаха.

Президиуме парте ГIалгIай обкома секретара Зязиков Идриса уллув ваьгIача наркомнац Сталина, цкъарчоа вувса а венна, тIагIорттадаь аьлар:

— Военрук-м сонто ва хьа!

— Из-м гIалгIай кагийча наьха къаман оамал я. — велавенна из духтIаваькхар Зязикова.

Цунна дукха везар Iалихан.

Шераш дIаухар. ДегIадоагIаш дар халкъ, болх бора, хьахулар нах. Сталина гIалгIашцара гоамал дIайоалаш яцар. ТкъоалагIча шерашка гIалгIай автономех а столицах — город Владикавказах — а баха гIертар из. ГIалгIай цунна духьалбаьлар. ГIалгIайчен кулгалхоша цу хьакъехьа шоай къаьстта йола уйла гойташ хоам бир парте Къулбаседа-Кавказски крайкомага (1928 шера 13 октябре).

Город Владикавказ ГIалгIайчени ХIирийчений шиннех цхьая къаман областага дIаялар нийса а кхетадеш, тхо хьадда духьала да Владикавказ Къулбаседа-ХIирий области дIаялара, цудухь ГIалгIай областага из хьаялар хьадех оаха:

Укх бахьанех:

1. Владикавказ хила а хиннай я а я ГIалгIай областа центр йолаш;

а) цига я ГIалгIай областа еррига а промышленни предприятеш (крахмальни, чхьагIар доакиха, тIоарскаш ду, сапаш ду заводаш) цунца ювзаенна я хIанз хьаеш йола хьун промышленность;

б) Владикавказага кхоач ГIалгIай областерча ерригача товарооборотах кхоалагIа дакъа, цу юкъера хьашкIаш дIаяьлча диъ даькъах кхо дакъа;

в) цу тайппара перспективе цунца, хада йиш йоацаш ювзаденна я ГIалгIайчен ерригача горни промышленноста кхоане укх гаргтарча итт шера хIаьта вета а;

г) Владикавказе я областной больница, индустриальни а педагогически а техникумаш, опорни школа, совпартшкола, вешта аьлча, областерча культурни балха дард лоархIаш йола ерригa учреждениш.

2) Владикавказ ГIалгIайчен географически центр я. Цун ерригача территоре конфигураце ше а тешал ду ГIалгIайченна кхы центр хила йиш ца хилара.

3. Духхьала уж ши бахьан долаш лаьттар Владикавказа гонахьа гIалгIаштеи хIираштеи юкъера къиза граждански тIом — 17, 18, 19 шерашка.

4. Исторически момент хоадамбеш еце а, из ца лаьрхIача яргъяц. ГIалгIайче 1918 — 19 шерашка Грозненски пролетариат санна Тийрка тIарча Советски Iаьдала чIоагIагIа йола ког гIортолга а хинна лаьттай казачествана духьала хинна а ца Iеш, эпсарийн казачестван контрреволюцегахьа баьннача дукхагIболча хIираштa духьала а. Цудухьа Владикавказ ХIирийченна дIаялар хIанз ГIалгIайчене хьалхьовш йолча советскичоа духхьаларча элементашта боккха аьттув каракхоачаш гIулакх хургда, политически балха йоккха новкъарло а еш.

5. Городе ткъаь процентага кхоачаш хIирий бахаш хилар, гIалгIай ши процент мара боацача, хIаьта иштта ХIирийче культурни дакъе а лакхача боараме хилар город Владикавказ ХIирийченна дIаялар а деша хоадамбеш йола фактор хила а йиш яц. Владикавказе бахача хIирий процент лоадама еце а, гIалгIаел уж укхаза дукхагIа хилара керттера, бахьан да цкъа-зале, (граждански тIема хана кIайчар гIалгIай Владикавказера бовла безача кхоачабаь хилар. Революци хилалехьа Владикавказе гIалгIай дукха а дукхагIа бахар, хIирий кIезигагIа бар). шозлагIа-дале, ГIалгIайче культура даькъе тIехьайиса хиларо ше а дIадех Владикавказ гIалгIашкахьа хиланза яр ца хилар.

ГIалгIай обкома секретарь И. Зязиков,
ГIалгIай облисполкома председатель
А. Горчханов.
13.10.1928 ш.
(Парте Ростовски обкома партархив. Ф. 7, оп. 1, д. 698; л. 3);

Из документ бахьан долаш ГIалгIайчен автономни областа кулгалхой хIалакбаь дIабаьхар «халкъий дас».

1934 шера Сталина ГIалгIайче Нохчийченах дIатехар, вошал долаш халкъаш да, аьнна, хIаьта 1944 шера Нохчий а гIалгIай а мехках ерригача Кавказах баьхар— Даьхе ехкай, аьнна, хIаьта ГIалгIайчен еррига районаш, юрташ Къулбаседа ХIирийченна дIа а луш.

КХОИТТА шу даьккхар гIалгIаша Казахстанеи Киргизеи бахаш, бовш, хIаьта парте XX съезде цIабаха мукъабалийтар. ЦIакхаьчача еррига юрташ цIераш хийца, кашамаш дохадаь хIалакдаь дар. НизагIа дIадаьхача цIеношка баха ховшабаьраш арабовла дага бац. Шоай дай баьхача кхуврчашта юстара лела безаш ба хIанз гIалгIай. 1957 шера денз хьайоагIа из гIелал. ГIалгIаша шоаш-м низагIа а хьайоахаргъяр шоай юрташ, къамаьл а доацаш. Парте массаза а дех сабар де, гIалгIай хьабоагIа сабар деш. 60 эзар совгIча саго кулгаш а яздаь заявленеш кхахьийтай правительствага, бакъда Лакхехьарча Советашка вIалла хIама ца деш багIа, Къулбаседа Кавказе дов доладаларга догдоахаш санна. Кхетадеш дац, из дош иштта тесса леладелга хьан е сен духьа да. Хьанхаьчай гласноста, перестройка ха, бакъда вайцарча политике-м хувцалуш хIама дац. Кагирхой сабар кхоачалуш латта-кх.

Иштта сабар кхоачаденнарех цаI вар г. МагIалбикерча № 18 йолча юкъерча школа истори хьехаш вола хьехархо Фаргиев Ахьмада Хьамзат.

РСФСР Сунженски территориальни харжамий округе гIолла СССР Лакхехьарча Совета депутаталла хержар из.

Цхьа бIаь ах бIаь шу хьалха Маьт-Лоама кIал дIавеллача Фаьрга тIехьенах вола саг кIайча кхерах яьча Москверча Кремлевски Двореца наIарга дIаэттар.

Из, Российски халкъа викал шийн халкъа парламента наIарга кхаьчар. Халкъагара бала хьалъайбелга, «халкъа доттагIчо» Сталина къамах яхийта вий, геноцид дIайоаккхалга цIенхаштта хьадеха...

Вай бIаьшере йоалуча хана Кавказе цхьа эбарг вар, Пугачева хьисапе, халкъа ираз бахьан долаш къовсам лоаттабеш. БIаьхийча наха тIакхувш вар из, царгара мулк хьа а яьккхе къе-мискачарна дIаекъар. Из вар Хоарачой Заьлмаха (Гушмузуков Зелимхан). ДукхагIча даькъе гIалгIашкахьа вар из хьуллуш волча хана, хьаша гIалгIаша чIоагIа лоархIандаь. Из бахьан долаш гIалгIашта таIазар де лаьрхIар казачий депутаташа: беррига шоай мехках а баьха Россе аренашка гIолла дIабоаржабе, аьнна.

Цу хана гIалгIашха кахат-мотт ховш вIалла саг а вари-те. Цхьа инженер вар инарала Базоркина воI. Из волча бахар нах, цо халкъа цIерагIа заявлени язийр Пачхьалкхен Думага. Из заявлени цо язийр шийн уствешийца, хIирий художникаца Туганов Махарбекаца цхьана. Письмо яздаь а кийчдаь а даьлча шоаш шинне Пачхьалкхен Думе дIадихьар. Бакъда Таврически Двореца цхьа нийI яцар. парна хьаеллаш а уж тIаэцаш а. Чиновникаша шоай маза бувза болабелар, акхарга ладувгIа дага, цхьаккха а вацар. Ха дIайодар. Думас соцам тIайийцача деррига а чоалхане перза тарлора.

Цу ханна Петербурга улица тIа царех кхийтар Байсара Мочкъий найц, хIирий инарал, эрсий-японски, эрсий-туркий тIемий турпал Хоранов Созырко (Сосаркъа). Цигга къамаьл дир цар. Пуришкевича тIагIо, аьнна, хьехар дир цо. Цу хьехаро Базоркини Туганови гIанкарбаьхар.

Пуришкевич вар пачхьалкхен Дума член, помещикий фракце корта лоархIаш а Михаил Архангела Союз (Микаьил малейка цхьоагIо) яха реакционни монархически организаци хьаяр а. Из вар михьарваьнна монархист. черносотнеш вIашагIъехкар. ИбраьхIими Махарбеки цецбаьннабар мехкахочо из хьехам шоашта баларах. Хоранов бегаш болаш саг вар, царех вела а венна, цо аьлар: «Вайна, гIалгIашта кхы тIакхача хIама дисадац! Бакъда цо вай хьаллоаце вай нотдаьннарг лархIа мегаргда. ЦаI дика кхетаду аз, Пуришкевич — шийн деша дава. ИбраьхIим лейбгварде инарала, дворянина воI ва. Из шо тIа ца эцаш Iергвац. Долле, кIантий». Уж бахар, бахар аьттув барг хиларах кIезиг-дукха дог а доахаш.

Пуришкевича делегаташ тIанийцар. Лерг дилла ИбраьхIимага ла а дийгIа, каьхаташ дIа а ийца; кхоана юхадувла, аьлар. Кхоана баьхка ераш хьаэттача, цо чIоагIа безаме тIанийцар. дIахо аьлар: «Аз дийшад оаш дена дехар. Со чIоагIа раьза ва шун халкъо дечо а Россена, цун монарха уж мутIахьа а тешаме а хилара, цар денала. Оаш дена дехар сога дита оаш. Шоай боккхача наха баркал ала тIемашка цар дакъалацарах, дIаала царга са парти — монархистий парти Iаьдал кара долаш йолча хана Кавказ караерзае Россена новкъостал даь шун халкъ цIаккха а Кавказера арадоаккхаргдац».

Черносотенец волча Пуришкевича аьнна уж дешаш юхмаччахьдаьхар халкъа моастагIчо, адамий сибатерча дажало Сталина. 1944 шера 15 минут ялалехьа мехках а даьккха деррига а Нохч-ГIалгIай халкъ Казахстанеи Киргизеи лаьллар. Кхойтта шу даьлча, Берия а Сталин а байначул тIехьагIа республика юхаметтоттайир бакъда къам деррига а хьалха ше даьхача юхацIадайтанзар. ТIаккха Фаьрга тIехьенах волча хьехархочо Хьамзата, Кремлевски Двореце гулбеннача халкъо херджараштa хьалхашка хьал а гIетта царга а деррига дуненга а дIакхайкадир:

«Хьамсара депутаташ!

Сона, СССР халкъа депутата хиларах тарра, со херджачар тIадиллад 1934 шера законагIа доацаш йохаяь ГIалгIайчен автономи юхаметтаоттаяра дош укхаза оттаделга...»

ЦУ БУС Хьамзат уйлаша готваь вар. Гостинице сатоссаш мара наб кхетанзар цунна. Наб а цхьа шийн тайпара, тембоацаш яр. Цунна гIанахьа гора Наьсарен баьццара аренаш, вIаши къамаьл а деш колоннагIа этта Пригородни районе чуболхаш гIалгIай кагий нах. Наьсаренна уллуврча гувна тIа латта боккхий нах кхийтар царех. Царна юкъе эзача лакхача дегIара вола цIимхаро укханна бIарахьежаш латтар Фаьрг. Кулг а лостадаь, корта сагабир цо шоайчарна тIехьакхе, аьнна.

Хьамзат кагийча наха тIехьаькхийр, царца мугIаре а этта волавелар. Массехказза юхахьежар из гув тIа лаьттача даьшка. Цхьа юкъ яьннача гIолла хьахезар «Баркал шоана, бераш!» салаш. Цунна тIеххьа денала гимн — назма.

Хьамзат сомаваьлар, сапаргIатдаьнна, юхь елаенна вар из. Иразага кхачара белгалоно йийллаяр цун юхь. Хоза да-кх. Даьхенгахьа вийрза гIа боахалга.

Орджоникидзе,
1990 шу, июнь.

Кердачун белгалонаш

Укхаза бусалба ди Iомабу

Цхьаккха той ца деш хьайиллар из лакхера дешара заведени, моллагIа дола хIама да ала цох йиш еце а. Дувцар да укх шера 15 октябре Наьсаре хьайиллача бусалба ди хьехача дешара заведенех. Имама «Аш - Шафе» цIерагIйола исламски институт — иштта цIи йолаш я из. Цига хIанзале деша дIайийцаб хьалхара студенташ. Долче, дIадоладеннад цун вахар. Цун тIехьале миштта хургья тахан тхога оалалургдац. Бакъда, ректор Хамхоев Салих из дика хургхиларах бIубенна ва. Цо дувц керда институт хьаелла дага мишта дехар, дIахо йодача хана де лерхIачох.

— Укх шера, «Мир-Араб» яха Бухарера медресе чакхъяьккхачул тIехьагIа, — дувц С. Хамхоева, — бусалба ди хьехаргбола нах кийчбу дешара заведени Наьсаре хьаелла, аьнна, сайна хьалхашка декхар оттадир аз. Цу даькъе райисполкомагара гIо дийхар. Цигарбараш цу гIулакха духьала хиннабеце а, ди лелабе е ца лелабе бокъо ялара хьакъехьа цу хана арадаьннача Закона проекто хаьдда къоастам бицар тха дехар кхоачашдара.

Цхьабакъда, шийна дагадехачоа тIера воалаш вацар С. Хамхаоев. Цолоев Сайфудинаца цхьана цо бокъо яьккхар кооперативни хьисапе Iарбий мотт хьеха. «Исламски тIахьехам» яхача цар кооперативана эшаш йола ссуда елар. Цул тIехьагIа уж болабелар хьалхагIа сберкасса чухинна цIа цу гIулакха кийчде. Лакхера дешара заведени хьаелла бокъо лургхиларах сакхувш санна дир цар из. Районни газета тIа хоам бир деша нах дIаэц, аьнна. Деша безам болаш хьа мел веначунца къаьстта къамаьл дора,

МоллагIа а керда хIама дIадоладеча нийслу халонаш нийсъелар акхарна а. Мел дукха къахьега дийзар классашта эша цIенош кийчдеш, литература Iалашдеш! Бакъда, уж цхьаь бацар. Царна эшачунга хьожаш бар района хьакимаш. Института ректора тахан докхха баркал оал райпо, ПУЖКХ, «Электроинструмент» завода кулгалхошта, цар шоашта новкъостал дарах.

— Оаха кийчон балхаш деиште, ди лелабе е ца лелабе бокъо луш дола Закон арадаьлар — йоах С. Хамхоева. — ХьалхагIа араяьнна проект санна, ди лелабара духьалара дуккха моттигаш йоацаш дар керда Закон. Масала, медресе хьаеллача хана дин гIулакхашта йолча Советагара бокъо яккха езанзар, хIана аьлча из ше дIаяьккхандаь. Къаьдас нурам делча кхоачам бар. Из тхона делар ГIалгIайчене бахача бусалба наьха къаьдас Евлоев Хьусен-Хьажас.

— Дукха бий бусалба ди Iомабе ловш бараш?

— Шоаш деша дIаэцар дехаш тхо долча вера 150 саг. Халахете а, иззал нах хьаэца таро яцар тха. ХIанзарчоа дешаш ва 74 студент, цар а шин сменагIа деш. Гуш ма хиллара, тхо долча деша отта атта дац. Хьанйбу дешарах эгтара дикагIа кхетараш. Цу тайпара кагий нах кIезига бац тхо долча. Царех ба Д. Цечоев, М. Комурзоев, А. Цолоев, И. Леймоев, А. Озиев, кхыбараш.

Шоай студентех доккхал деш дувц 34 шу даьннача исламски института ректора. Уж дешарах дика кхеташ хургхиларах шек вац из. ЦIагIа е юрташкарча моллашца къорIаш деша уж Iомабеннабале а, хийцца ала йиш я юкъера образовани йолаш кагий нах институте деша баьхкаб, аьнна.

Бакъда, къаьстта лоархIаме дар царна хьехаш бараш лерттIа кийчо йолаш хилар. Цхьайтта саг ва тха институте хьехаш. Уж шоай хана лакхера бусалба дешар дийша ба, царна аттестаци яьй духовни управлене комиссе. Царна юкъе ба Цолоев Хизар, Мартазанов Iадрахьман, Султыгов Абабукар, Дзауров Мухьмад, Яндиев Мувса, Оздоев Басир — уж ба Назранерча исламски институте хIанз хьехараш.

— Тха чIоагIа аьттув баьнаб, — дIахо дувц ректора, — тхона доккха методически новкъостал ду Иорданерча Королевски университета студента Аушев Башир-Хьажас. Цо ше а ши дисциплина хьех тха институте. ХIаьта студенташа Iомаю 24 дисциплина, царца я светски оалаш яраш а: географи, Iарбий мехкий истори, паччахьалкхе а бокъо а, английски мотт, кхыяраш.

— Английски мотт сенна эш-хьогI шун студенташта?

— Фу дувц оаш, тахан цхьан дийнахьа даьхача мича доал вай. Со теш, доазол дехьа атта аха йиш хургйола ха гаьна ца хиларах, хIаьта оаха лерхI Iарбий мехкашца а Малхбузен Европа мехкашца а бувзамаш леладе.

Хетт оаха, студенташа стипенди ийдой?

— Финансашка диллача, хIанзарчоа тхона ма хетта дац гIулакх, — аьлар С. Хамхоева, — тIехдика дешачарна мара телац оаха хIанзарчоа стипендеш. Тха кхаь студенто ийду Саьлмарзи Махьмада цIерагIдола стипенди. Мала хиннав из? Из чIоагIа дийша саг хиннав, хIаьта тха берriга хьехархой цо Iомабаь ба. Дагадоххарах аьлча, цун воI — Оздоев Басир тхо долча Iилман консультант ва.

Тахан шоашта нийслуча проблемаех института ректора сел дукха ца дувце а, уж йолаш я. Царех цаI — бусалба дешар деша ловраш дукха бале а, уж хьаэца института таро ца хилар. Цу гIулакха керда цIенош эш. Дог доахаргда вай, цхьа ха яьлча из проблема а къоастаерrхиларга. Института болхлоша сатувс бусалба ди хьехача ерригача дешара заведеней болх вIаштIехьбоаккхаш а царна лостам телаш а цхьа центр хургхиларга. Цо йиш хулийтаргья светски органашка гIолла а доацаш, дешаш къестаде. Тахан кхоачам хиллал дац студенташта а хьехархошта а эша литература. Къоастаде дезаш кхыдола дешаш а да. Цу шеддолчох шоаш лоархIабергхиларах теш института болхлой.

Цу тIехь аьттув балба цар, царна дага мел латтар Дала кхоачашдолда!

М. ОЗИЕВ,
М. ХАМХОЕВ.

ХОАМ

1990 шера 1 декабре Iуйрийна 10 сахьат даьлча денз КПСС Нохч - ГIалгIай рескома общественно - политически центре (г Грозный, ул. Красных фронтовиков, 12) гражданаш тIаэцаш хургва республика торговле министр Анатолий Николаевич Зубков.

КПСС Нохч - ГIалгIай рескома общественно-политически центр.

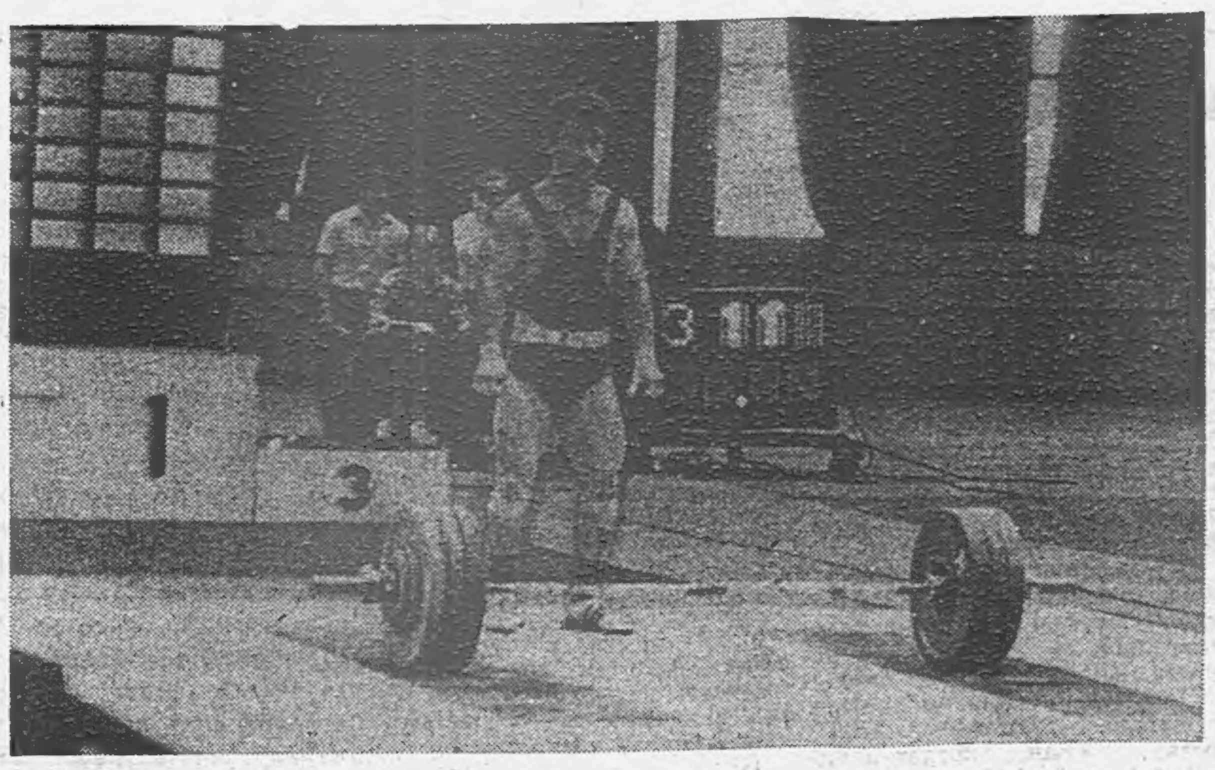

Спортсменех дола дувцараш

КIАНТИЙ ГIУЛАКХ

ХIанз са вувца безам бола Седаев Мухьади штангист волга а цо доккхий толамаш даьхалга а ховш да наггахьчунгара дIаниккхачоа.

ЦIаккха а атта хиннабац Урус-Мартанерча кIаьнка вахара никъ, хIаьта а ше каралаьца гIулакх Iо ца дуллаш, халонаш эшаеш хьавенав из.

— КхоалагIча классе дешаш вар со цу хана, — дагалувц цо. — Юртахочо Китаев Нурадина чувигар со ший лоIаме кIалтохаргах латара секци йолча зала чу. Сайна цох дукха хIама па хой а, амма цига бIаргадайнар дезаделар сона. Иштта дIаболабелар са спортивни никъ.

Тренера Бачаев Iаьлас мел аьнна дош, хьа мел хьокхар цхьаккха хIама па тулийташ хьаэцар кIаьнка. Цудухьа дукха ха ялале дегIааха яьлар кIаьнка кIалтохаргах латара говзал, дакъа лувца ваьлар яхьашка. Цига цо толамаш а доахар. КIалтохаргах латачара ший толамаш во деце а, зIамсаг дукхагIа езача атлетикагахьа озабезам беш вар. Дукха ца говш школерча цу секце дIа а язлу из.

ХIана вахар хьо цу секце? Цу хаттара жоп а луш, Седаева аьлар.

— МоллагIа хIама дIадоладеш, эггара хьалха из дезаш хила веза саг. ТIаккха аьттув баргба каралаьцача новкъа. ДукхагIа со цига вигар штангацара безам бар. Чингизов Валентин Дмитриевича дукха къахьегар тхо спорта бокнхача новкъа даха гIерташ.

БархI класс чакхъяьккхачул тIехьагIа къона штангист деша вода Грозерча педагогически училище, физически кхетам балар Iомаде дагахьа. Ховш ма хиллара, цо хержа дешари из ухаш йола секции айхха бувзам болаш яр. Бакъда, цхьацца халонаш-м яр цига дешара цIавеча мара секце ваха вIаштIехьдалацар.

Тайп - тайпарча мехкарча штангистий къовсамашка дакъа лаца волалу Мухьади. Уж ерригаш хала а цунца цхьана сакъердаме а чакхйоалар вай мехкахочоа. Хала яр уж царна юкъе дакъа лоацаш цIи хеза штангисташ хиларах, царца яхь лелае езарах. Сакъердаме яр — цар дуккха пайданедар Iомадеш хиларах. Уж ерригаш а дагаладьца варгвоацаш дукха я, хIаьта а, царех эггара хьалха ше боккха толам баьккхараш дагайоагIа цунна.

— Са эггара хьалхара аьттув баьлар, — дувц Седаева, — 1980 шера Баку хиннача «Урожай» яхача ший лоIамерча спортивни общества Центральни совета хьалхле яккхара яхьашка. Цига сайдар санна дозал дараш юкъе телар со.

Лакхе хьоахаьча яхьашкара дIаболабелар ала мегаргда Мухьаде лакхаленга бода никъ. Царел тIехьагIа урхен тIехьа урхе йоаккхаш хьавенав из.

Денгара-денга чIоагIлуш латтар тренераи штангистан юкъера бувзамаш, хоза гIулакхаш. Хала дар уж хIанз къоастабе. Цудухьа хилар хIанз аз дувцаргдола хIама а. Чингизов дIаводаш вар Украине болх бе. Дукхача хана денз вокккагIвола тешшаме новкъост, дика тренер хиннача цунцара къаста маганзар нохчий зIамсага. Ший хIамилгаш гул а яь, тренерапа новкъаваьлар из. Иштта хул бокъонца дола хоза бувзамаш а гIулакхаш а.

Цул тIехьагIа каст-каста цхьацца хувцамаш, эргалонаш хул вай мехкахочун вахаре: дукхагIа аха воал йоккхача яхьашка, цига доахаш дола толамаш белггала дикагIа хул. Цо хьахьокхар спортсмен дегIавоагIаш волга, шийна ховчох кхоачамбаь соцаш воацалга. Эскаре ваха веза ха хьатIакхаьчача, ше вахача городе бIухой мугIарашка гIулакх де вут зIамсаг. Укхаза, авиаце доакъошка, ше волаш мукъа ха штангана юхе йоаккх цо. Цул совгIа, йоккхача яхьашка дакъа лоац эскаре ше волча юкъа. Масала, кагирхошта юкъе СССР хьалхле яккхара къовсамашка тол Мухьади. Кхы а цхьа шу даьлча Ленинграде хиннача СССР чемпионате а цу тайппара аьттув боал цун.

Чакхъяьлар эскаре йоакха ха. ДIахо хургдолча вахара уйла е ваьлар зIамсаг. ЦIа а ваха, цига къахьегаш, штангаца айхха доттагIал леладеш дIахо дIавахача бакъахьа хийтар цунна.

Ше цIакхаьча дукха ха ялалехьа вай республике а мехка а вовзаш волча тренера Кодзоев ИбраьхIама секце вера Седаев.

— Юххьанца ИбраьхIим шек вар сох йоккхача яхьашка коталонаш а йоахаш штангист хургва аьлча, — дагалувц цо. — Бакъда, дукха ха ялалехьа уж шеконаш бувъяьлар цунцара.

1984 шера денз Кодзоева секце тIатеIIа тренировкаш еш, лакхален лагIаш тIа гIолла шортта урагIаводаш латтар зIамсаг. Цу хана денз республика а мехка а сий лакха лоаттадеш цо яьха коталонаш дагаръяь а варгвац. ХIаьта а царех цхьаяраш дагалоацаргья вай. ЦIавена цхьа шу доаллаше, из къовсавелар мехка езача атлетика 100 шу дизара хетаьча СССР чемпионате баьхкача штангисташца, шийдар санна дозал дараш эша а бир. Цул тIехьагIа из диазза котвийнав мехка чемпионате, ишттал хиннад цо СССР кубок яккхара яхьашка даьха толамаш а.

Йоккха йоацача вай республика викал яхь лелаеш хиннав дунен а Европе а низ болаш болча кагийча нахаца. ХIаьта из бахьан цIаккха цIийдала а дийзадац вай. ДикагIчарех йола моттигаш йоахаш цIанхав из.

ДоттагIала кубок яккхара дунен халкъашта юкъерча яхьашка вIаштта шозза хьалхара моттигаш яьхай Мухьаде, из дар 1986—87 шерашка.

Кхы болх беш вий-те Мухьади, спортсмен хилара совгIа? Цу хаттара жоп а луш, белгалдаккха деза из Советски Эскара эпсар волга а Североморске гIулакх деш волга а. Мичмана дарж да цун. Цига гIулакх деш ва Седаева шоллагIа тренер, вокккагIвола лейтенант Магомадов Iадлан. Цунах «армейски тренер» оал Мухьаде.

Ше эпсар хиларах тарра, Герзашцарча Низий сий айде гIерташ хьавоагIа вай мехкахо. Цо дакъа лаьцад доттагIала йолча эскарий спартакиадашка. Болгарен Монголен хиннача цу тайпарча къовсамашка хьалхара моттигаш яьхар цо.

Чакхдоалаш латта ер шу а аьттув болаш хилар Мухьадена. Цхьан шера массехк йоккхача яхье дакъа лаца атта дац. Къаьстта а хала да цига коталонаш яха, амма из карагIдоал вай мехкахочун. Шу доладуш Одинцово яхача городе хилар Советски Эскара, ТIема-Форда Флота кубок яккхара езача атлетиках йола яхьаш. Цигара хьалхара моттиг яьккха цIавера Седаев. Котваьлар из Советски Эскара, ТIема-Форда Флоте йийллача чемпионате, Липецке хиннача мехка чемпионате а.

С. АРЧАКОВ.

СУРТА ТIА: М. Седаев.

ВАХАЕВ Рамазан Висаевич

Хала цамогаш волаш дуккха ха яьккхачул тIехьагIа кхелхав союзни лоархIамера персональни пенсионер Вахаев Рамазан Висаевич.

Р. В. Вахаев ваьв 1920 шера Грозненски области Новосельски районерча Хьадис-Юрта ахархочун дезале. Грозненски мехкдаьтта институти КПСС ЦК-ара Лакхера партийни школеи чакхъяьккхай.

Къахьега волавеннав 1941 шера гор. Грозерча химически завода цеха начальника помощник волаш, Главлито уполномоченни а «Ленинан некъ» яхача газета отдела заведующи а хиннав.

Казахски ССР Iавахьийтача хана цо болх баьб Семипалатински областе колхоза бригадиралла, Акмолински области Красивое яхача юрта сельпо председатела заместитель, МГБ оперативни болхло, Главнефтесбыта инженер волаш, г. Акмолинска торгови предприятешка.

Даьймехка цIавеначул тIехьагIа 1957 шера Р. В. Вахаева болх баьб общепита системе, 1958 шера денз партийни советски балха тIа хиннав: КПСС горкома инструктор, КПСС Заводской РК секретарь, КПСС Шалински РК хьалхара секретарь. 1962 шера Р. В. Вахаев хьожаваьв НГIАССР моттигерча промышленноста министралла, хIаьта 1963 шера — КПСС обкомеи НГIАССР Министрий Советеи партгосконтрола председатела заместителалла. 1966 шера хержав республика халкъа тIахьожама комитета председателалла, 1969 шера — КПСС обкома шоллагIча секретаралла. 1971 шера Р. В. Вахаев хьожаву НГIАССР Министрий Совета председателалла.

1976 шера дена из пенсе тIа а ваха салоIаш хиннав.

Ше болх беш хиннача ерригача участкашка Р. В. Вахаев цIена къахьегаш, инициатива йолаш, принципиальни коммунист хиннав, наьха йоакхо еш а царна накъа воалаш а новкъост хиннав.

Кулгалдеча партийни советски балха тIа волаш дукха теркам баьб цо республика социально - экономически дегIайоалаяра, хьинаре дакъалаьцад общественно - политически вахаре, массехказа херж хиннав КПСС Нохч-ГIалгIай обкома членалла, НГIАССР Лакхехьарча Совета депутаталла.

Даьхено боккха мах баьб Р. В. Вахаевна карагIдийннача гIулакхий. Цунна енна хиннай Къахьегама ЦIеча Байракхеи «Знак Почета» яхеи орденаш, кхоъ медаль, РСФСР а НГIАССР а Лакхехьарча Совета Президиумий сийлен грамоташ.

Рамазан Висаевич Вахаев виц ца луш даим вахаргва тха дегашка.

Д. Г. Завгаев, С. М. Беков, А. М. Бугаев, Х.-М. Х. Вахаев, Р. М. Гайрбеков, П. Н. Громов, В. Б. Дагаев, В. М. Даниленц, И. М. Дедаев, Х. М. Дзейтов, Р. И. Зыгалова, Л. А. Касаев, Н. Н. Магомадов, А. А. Мальсагов, И. А. Мулаев, А. Б. Паскачев, А. Н. Петренко, С. Х. Салаев, М. А. Султыгов, Т. М. Талутова, Р. М. Таштамиров, В. И. Филькин, Л. И. Хацнев, Л. А. Храмченко, Р. У. Цакаев, А. Б. Чапсуркаев, В. Ц. Шутин, Г. Б. Эльмурзаева, Г. Х. Эльмурзаев, Г. И. Юркова, А. Д. Яндаров.

КОГА-ГIИРС—ДУКХАГIА

Укх тIеххьарча хана бахача наха чIоагIа хоатташи лохаши ба телата кога гIирс. Цунах тамаш елга а дац. Тикай тархеш яьсса латт, цIагIа тIаювхаю маьчеш мара йоацаш. Цунца дувзаденна доккхийи бехктокхамеи декхараш хьалхашка латт Грозненски кога гIирс беча фабрика обувщикашта. Цар из дика кхета а деш, шоай деррига кхоачамаш оарцагIдаьхад бахача наха мамогта дукхагIа кога гIирс хилийтара, цун дикал лакхъяра, хьаеча продукце ассортимент шеръяра. Цу даькъе дика кайоалаш къахьег фабрика коллективо пятилетка тIеххьарча шера. Хьаеш йола продукци тIа-тIа дикагIа хилийтара, ийдархоша дIадехарашка хьежжа цун ассортимент шеръяра тIадерзадаь дукха балхаш ду. Долче, хIанзлехьа дукха хIама цаэшшаш цхьайтта бетта задани кхоачашъяьй цо. Карара шу доладелча денз хIанзлехьа планал тIех арахийцаб 534 эзар пар кога гIирс.

Ший потребителашта тайп-тайпара продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдаьд цо.

Хадданза дикагIйола технологи, яхье хьалхалаттарий опыт юкъехувларах, кулгкара деча халача балхашта автоматизации механизации ярах къахьегама оасарле лакхъяра пачхьалкхен план дикка тIеххоачашъяьй предприяте болхлоша. Духьал из лакхъяра чотагIа хьаяьй планал совгIа ара мел хийца продукци.

Фабрикерча цехех цхьаккха яц ше укх шера тIайийцача декхарех лоархIа ца еш. ХIаьта а уж толамаш доахача, царна юкъе къаьстта дика болх барца белгалъяьнна я Эльмурзаева Яха, Зурушев Казбек, Дадаев Мохьмад керте латтача цехий коллективаш.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

ТЕЛЕВИДЕНИ

29 НОЯБРЬ
ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.30 — «Самгин Клима вахар». Художественни фильм.
9.45 — Футбол. УЕФА кубок. 1/8 финала. «Торпедо» (Москва) — «Монако» (Франция).
11.25 — Берий сахьат (английски меттала урок а луш).
12.25 — «Коллаж».
12.30 — Ха.
13.00 — Шахматех йолча дунен чемпионате.
15.45 — «Иво Лола Вибар»
15.30 — ТСН.
13-гIа сери.
яхача Белградски иллеи халхарен ансамбла концерт.
16.05 — «Журавлята» яхача документальни фильма премьера. Дербентерча цIеча следопытий отрядах.
17.10 — Фильм — берашта. «ЧIалг, кIаьнк, кхыбараш», 1-гIа, 2-гIа фильм.
18.00 — «Контакт-форум».
18.30 — Ха.
19.00 — «...Ялхайтта шу даланза а бокхагIа а бараш».
19.45 — «Самгин Клима вахар». Художественни фильм. 13-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — МВД сводкех.
21.55 — Эфирера музыка. Ведущи — С. Бэлза. Перерыв йолча хана (22.55) — «Лаьтта — вай юкъара цIа» яха фотоконкурс.
00.00 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Дешара программа. «Iалама къайленаш». Iилма-популярни альманах.
8.35, 9.35 — Iалам довзар. 5 класс. Хаоттами цун прогнозированни.
8.55, 9.55 — «Мастер. Маргарита. Испански метталара даькхар» Iилма-популярни фильм.
9.05 — Испански мотт. 1-ча шера Iомабераашта.
10.05 — Испански мотт. 2-ча шера Iомабераашта.
10.35, 11.35 — Физика. 8 класс. Болх беш я электрически ток.
11.05 — Массанена йола педагогика. Мишта хила йоагIа исторически образовани. 2-гIа дакъа.
12.05 — А. Глазунов. Концертни вальс.
12.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIана йоацача Съезде.
12.25 — ШозлагIа хьахьокхача телефильма премьера «Вай бераашта дола цIа». 4-гIа сери. «Экзаменаш».
13.25 — Ритмически гимнастика.
13.55 — Илли доакх В. Готовцевас.
14.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIана йоацача Съезде.
16.45 — Передачай программа.
16.50 — Фу хьех дино кхетам луш (гIалгIай меттала).
17.30 — Рынкана лостам тел сомо.
18.00 — Фильм-реклама.
18.05 — «Дега уйлаш иллечу йоттаргья аз...» Самодеятельни илле телефестиваль.
19.40 — Мультфильм.
19.50 — Информационно-публицистически программа.
20.40 — Илли оал Алимсултанова Имама.
21.00 — Хоккей. СССР чемпионат. Динамо (Москва) — ЦСКА, 2-гIеи, 3-гIеи периодаш.
21.40 — СССР Лакхехьарча Совета сесси.
22.10 — РСФСР халкъа депутатий аргIана йоацача Съезде.

30 НОЯБРЬ
ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.30 — «Самгин Клима вахар». Художественни фильм, 14-гIа сери.
9.45 — «...Ялхайтта шу даланза а боккхагIа а».
10.30 — Эфире музыка. Ведущи С. Бэлза.
12.30 — Ха.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Мух боацача ханара талгIеш». Тихоокеански форда йистерча экологически проблемех дола документальни фильм.
16.15 — «Храмага бода никъ». Тверерча самодеятельно академически хорий 1 фестивале дакъалоацарех дола концерт-очерк.
16.35 — «Телеэко». Журнал.
17.10 — «Рок-урок». Кхелетарашта йола музыкальни программа.
17.55 — Политически диалогаш. «Галерея».
18.55 — «Самгин Клима вахар». Художественни фильм, 14-гIа сери.
20.00 — «ВИД» хьахьокх: «Программа-500». Капитал-шоу. «Тамаший аре».
21.00 — Ха.
21.40 — «Коллаж».
21.45 — СССР правительстве.
21.55 — «Из хиннад... из хиннад...».
22.15 — «ВИД» хьахьокх: «Взгляд», «Веди», «Синематограф», МТВ. Перерыв (23.55) — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Дешара программа. Iалама къайленаш. Iилма-популярни альманах.
8.35, 9.35 — Истори. 5 класс. Ленин — Коммунистически парти вIашагIъеллар.
9.05 — Английски мотт. 1-ча шера Iомабераашта.
10.05 — Английски мотт. 2-ча шера Iомабераашта.
10.35, 11.35 — Географи. 6 класс. Лоамаши шаьренаши.
11.05 — «Юххьанца дар...». Iилма-популярни фильм.
12.05 — «Вокхача саго етт мишта бехкаб». Мультфильм.
12.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIана йоацача Съезде.
12.25 — ШозлагIа хьахьокхача телефильма сеанс. «Вай бераашта дола цIа». 5-гIа сери. «ГIайгIане къонах».
13.25 — «КIай анст» яхача документальни фильма премьера.
13.55 — «Хьо ва аравала везар, артист». Любови Викторин АнисимовгIар.
14.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIана йоацача Съезде.
17.15 — Передачай программа.
17.20 — БIаьстен лерхIамаш а гуйранара лоархIамаш а (нохчий меттала).
17.50 — Музыкальни открытка.
17.55 — Фильм-реклама.
18.00 — Маьхашца нийсъяь экономика: раьзавар а раьзавоацар а. Духхьалара эфир (гIалгIай меттала).
19.00 — Информационно-публицистически программа.
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш!», «ХIаьта тхога...».
20.15 — «Пхеннена тIатоха итт». Факташи комментареши.
20.30 — Оаш тхога яздаьдар.
21.00 — Фигурни ког-соалозаш хахкар. Дунен халкъашта юкъера яхьаш. Шишшане цхьана хахкар. Произвольни программа. Одессера программа.
21.45 — СССР Лакхехьарча Совета сессе.
22.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIана йоацача Съезде.

Могашал лораеш

БIАРГАШ ДАЙНАРАШТА ЙОЛА ГIОНЧА

...Массе тайпара мебель чулаттача цIагIа гIолла дIа-юха ухаш лелар баьде бIаргсаьнаш доахкаш вола саг. БIаргаш дайна нах, массаза а яхар мо, шорттига лел, духьала хIама йий-хьогI яхаш ког а шершабеш. Цхьабакъда из саг тоъал сиха лелар. Аьрда кулг хьалхашкахьа дIадахийта дар цун, хIаьта аьттиг цун наькха тIа Iоиллача зIамигача пластмассови кIопилга тIа уллар. МоллагIча цхьан духьаленна гаргакхаьчача, приборага цу сахьате оаз йоалар, кхерам болгах хьалхагIе а хоам беш. Юкъ-юкъе прибора ко кIалтIадоаккхар саго цун балха режим хувцаш. ХIанз письменни истола хьалхашка Iохайра из. Наькха тIара прибор Iояьккхар. Истола тIагIолла цо из дIатокхайича, цу тIа дадача каьхаташта юкъера цIена лист корайир цунна. Цхьаькха эксперимент еча хана тайп-тайпара таьш долча массехк вординга юкъера хьакорайир цунна шийна эшар. Цул тIехьагIа хий чудола графин оттайир истола тIа. Приборах дIахеттар саго юкъе датчик а йоаллаш бола проводилг, пелана йистте тIачIоагI а баь. ТIаккха, оаз мичахьа я а хайна, хий Iочудеттар пела чу, цхьа тIадам Iоца бохийташ. Из долла хIама бIаргадайра сона Москверча медицински приборостроене Ерригсоюзни Iилма-тохкама институте. Цига тохкаш яр бIаргаш дайнача наха никъ хьехарашта меттел хургйола «Инфратон» яха керда прибор.

— Тхона дагаехан • оаха кийчъяьи прибор я ер, — йоах из хьакхелларех волча цхьан института болхлочо А. Воробьева, — дунен медицински практике ше морг кхы цхьаькха яц. Вай мехкен доазол дехьеи хIанз лелаеча иззамо йолча приборашта юкъе «Инфратона» тароний диапазон шерагIа я. Быта а производства а моллагIча хьалашка пайда эца йиш йолаш я из. Прибора балха пригча дукхагIйолча устройствашка ультраоаза локацех пайда эцилга. ХIаьта керда прибор хьаеча хана инфрацIе зIанараш гIойленагIа хIана лаьрхIай Iа?

— Ультраоаз кизга чура санна гуш хул, цудухьа зIы арахецар объектана нийсса юхадухьал латташ хила еза, ишта ца хилча зIы приемника чу юха чуйоагIаргъяц. Цул совгIа, ультраоаз ювлийташ йола приборашсов йоккхий а я. Уж кхоачамбоацараш дахкац «Инфратонах». Бустамга диллача йоккха яц из. ИнфрацIе зIы юхайоагIаши приемнико чуэцаши я, кхыметтел прибор объектана зула латташ хилча а.

— «Инфратона» конструкци миштай?

— Йоккха йоацача пластмассови корпуса чу хошаш йолча прибора хьалхашкахьарча оагIорахьа кхо линза йоалл: зIанаращца инфрацIе талгIешъеттарги шиъ фотоприемники. Линзашта кIал йоалл балха режимаш хувцарг. Уж ерригаш а кхоъ мара яц: гаргарча зонага, гаьнарча зонага, сердалон режимага болх болабайташ яраш. Юкъ-юкъе электрически сетах дIа а хетта заряжать де йиш йолча зIамигача аккумуляторашкара низ хьаувз приборо.

Хьалхарча шин хьале приборо чулоаца диапазон цаIи ахи метргара ялх — бархI метрга кхоачаш хила йиш йолаш я. Приборага хоам булу кхыметтел лагIаш, наIара санагIаш, кIоагаш санна йола духьаленаш нийсъелча а. Объект локатора гаргагIа ме хул оаза сигналаш сомагIа, листагIа, чIоагIагIа хул. Уж ца хозе, никъ мукъа а маьрша а ба. КхоалагIча режиме предметаш мел сийрда — къаьга да хойт приборо. БIаргаш дайнача сага цун новкъосталца ховргда кор мичад, ниI мичай, бе — бе басараш дола предметаш къоастаде. Индикатор — сердалонга хьежжа низ хувцалуш йола хадданза оазаца тела сигнал.

Борис САМОИЛОВ.
(ИАН)

РАДИО

ЕРА. 29 НОЯБРЬ

7.30 — Муамаш. Корта бола къамаьл.
7.40 — Объявленеш.
7.50 — 8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — Нохч-ГIалгIай музыка концерт.
11.15 — Цхьаккха вицвеннавац, цхьаккха дицденнадац (нохчий меттала).
11.30 — Рынка перспектива: вай лоалахой опытацара.
11.45 — 12.00 — Рейса эффект (гIалгIай меттала).
15.15 — Передачай программа. Хаоттам.
15.16 — Музыка.
15.30 — Перестройка: практически гIуланхий ха (гIалгIай меттала).
15.45 — 16.00 — Рынка перспектива: вай лоалахой опытацара. Йистедоалар.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — 19.00 — Концерт.

ПIАЬРАСКА, 30 НОЯБРЬ

7.30 — Муамаш. «Юртара Iуйренаш».
7.45 — Объявленеш.
7.55 — 8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — «Къоначар оазаш» (гIалгIай меттала).
8.50 — Музыка.
11.15 — 12.00 — Ваьча дийнахьа денз 80 шу дузаш. М. Маманаева иллей кхолламах.
15.15 — Передачай программа. Тха интервью.
15.31 — «ЦIе сийгаш» (гIалгIай меттала).
15.46 — 16.00 — Музыка.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — 19.00 — Бегаш беш доаха иллеши халхараши.

«СВЕТ» Газета Чечено-Ингушского рескома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-38.

Газет арадувл шинарей ереи, шоаттеи деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковска, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92.

Заказ № 3202.